

**CIERPIENIU – PRAWDE,
UMARŁYM – MODLITWĘ**

**MIEJSCA POLSKIEJ
PAMIĘCI W ROSJI**

KATALOG WYSTAWY

CIERPIENIU – PRAWDĘ, UMARŁYM – MODLITWĘ

MIEJSCA POLSKIEJ PAMIĘCI W ROSJI

НАУЧНО-ИНФОРМАЦИОННЫЙ ЦЕНТР
МЕМОРИАЛ
Санкт-Петербург

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Warszawa 2015

Wystawa została przygotowana przez Centrum Naukowo-Informacyjne „Memorial” w Petersburgu w ramach projektu „Wirtualne Muzeum Gulagu” (www.gulagmuseum.org), przy wsparciu finansowym Ambasady Rzeczypospolitej Polskiej w Moskwie oraz Konsulatu Generalnego Rzeczypospolitej Polskiej w Sankt Petersburgu

Wystawę przygotowali:

Jewgienija Kułakowa, Tatiana Morgaczowa,

Tatiana Pritykina, Irina Flige

Projekt graficzny: *Aleksandr Chodot*

W projekcie wykorzystano fotografie z lat 40. XX w., pochodzące z Archiwum Koła Związku Sybiraków w Bystrzycy Kłodzkiej

Wersja polska została przygotowana staraniem Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu

Tłumaczenie na język polski: *Elena Śliwińska*

Redakcja merytoryczna: *dr Sławomir Kalbarczyk*

Redakcja: *Irmína Samulska*

Druk: *Pasaż sp. z o.o., ul. Rydlówka 24, 30-363 Kraków*

Opinie oraz życzenia prosimy kierować na adresy:

E-mail: gulagmuseum@gmail.com

Facebook: <http://www.facebook.com/MemorialSPb>

Vkontakte: http://vk.com/Memorial_SPb

Biuro Edukacji Publicznej

ul. Wołoska 7

02-675 Warszawa

ISBN 978-83-7629-779-8

*Gdzie są ich groby, Polsko? Gdzie ich nie ma!
Ty wiesz najlepiej – i Bóg wie na niebie.*

Artur Oppman

Wystawa poświęcona jest miejscom polskiej pamięci o ofiarach sowieckiego terroru państwowego – obywatelach polskich oraz obywatelach ZSRS narodowości polskiej – deportowanych, internowanych, jeńcach wojennych, więźniach łagrów sowieckich. Pomniki, krzyże, tablice pamiątkowe, znaki pamięci ustawione zostały w różnych regionach Federacji Rosyjskiej: w miastach i na wsiach, na cmentarzach w dawnych osiedlach specjalnych (specposiołkach), na nekropoliach ofiar terroru i terenach dawnych łagrów. Do nich należą m.in.:

- polskie cmentarze wojenne „Katyń” i „Miednoje” utworzone w miejscach pochówku polskich jeńców rozstrzelanych przez NKWD w 1940 r.
- znaki pamięci w miejscach dawnych osiedli specjalnych, do których w latach 1940–1941 masowo wysiedlano polskich obywateli z terenów wcielonych do Związku Sowieckiego po rozbiore Polski dokonany przez Niemcy i ZSRS (pakt Ribbentrop–Mołotow, 1939 r.)
- pomniki ofiar operacji polskiej NKWD z 1937 r., ustawione w miejscach zbiorowych pochówków
- pomniki polskich jeńców wojennych z 1939 r. oraz internowanych w latach 1944–1945
- pomniki Polaków – więźniów łagrów sowieckich.

Większość pomników powstała z inicjatywy byłych więźniów i deportowanych oraz ich potomków lub rosyjskiej Polonii przy wsparciu polskich placówek dyplomatycznych w Rosji.

Polska pamięć obejmuje zarówno represjonowanych obywateli Polski, jak i Polaków, obywateli ZSRS. Nie ma znaczenia, jakiej kategorii represji padli oni ofiarą. W wielu wypadkach to polska pamięć jest czynnikiem inicjującym, a niekiedy dominującym w procesie upamiętniania wspólnych dla naszych narodów miejsc pamięci o ofiarach terroru sowieckiego.

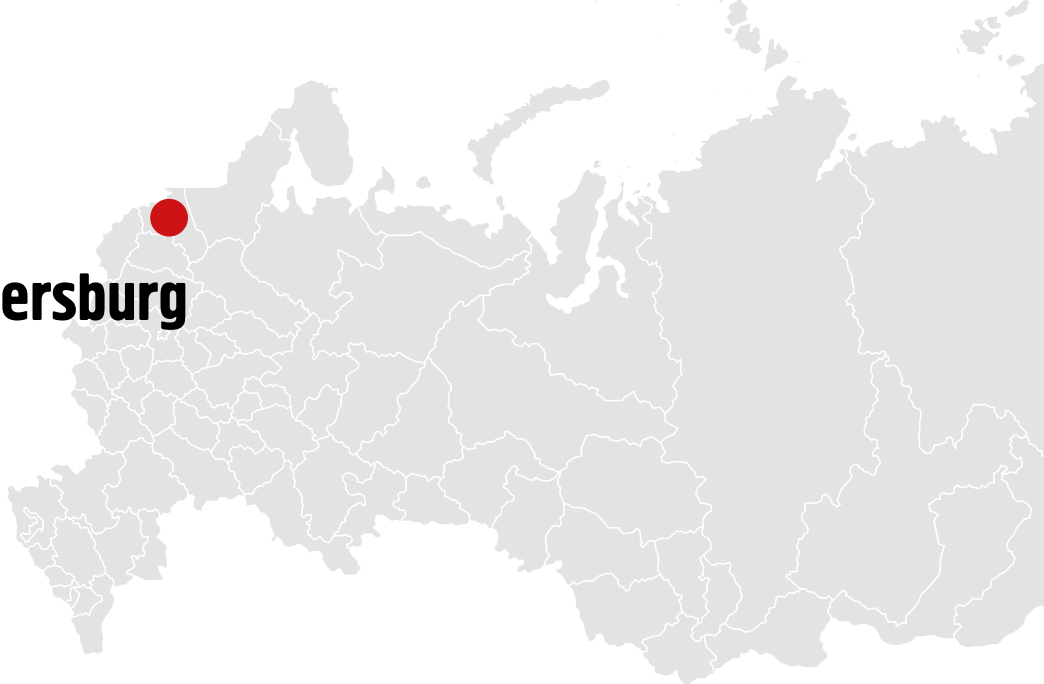

PRZEBA CZAMY
I PROSIMY
O PRZEBA CZENIE

RODZINIE
W SPÓCZYNIENIU

RODZINIE
W SPÓCZYNIENIU

Sankt Petersburg

POMNIK POLAKÓW – OFIAR REPRESJI MASOWYCH – NA CMENTARZU-POMNIKU „LEWASZOWSKAJA PUSTOSZ”

Petersburg, Gorskaje Szosse 143

Jeden z pierwszych wspólnych pomników w obrębie Miejsca Pamięci „Lewaszowska Pustosz”. Powstał w 1993 r. z inicjatywy Stowarzyszenia „Polonia” w Petersburgu oraz Związku Polaków w Petersburgu, pod patronatem Konsula Generalnego RP w Petersburgu Zdzisława Nowickiego. Autorami projektu są Leon Piskorski i Andrzej Masianis. Początkowo ustawiono granitową bryłę z pochylonym ku niej krzyżem katolickim. Uroczystość odsłonięcia odbyła się 19 kwietnia 1993 r. W 1998 r. pomnik rozbudowano o granitową stelę z polskim godłem państwowym, znajdując się na nim napisy w językach polskim i rosyjskim. Projekt został sfinansowany przez Konsula Generalnego RP w Petersburgu, a także częściowo z datków osób prywatnych. Co roku przy pomniku odbywają się uroczystości i msze żałobne.

Przebaczymy i prosimy o przebaczenie
Pamięci Polaków – ofiar masowych represji
rozstrzelanych w latach 1937–1938. Rodacy

POMNIK KATOLIKÓW ZSRS – OFIAR REPRESJI POLITYCZNYCH – NA CMENTARZU-POMNIKU „LEWASZOWSKAJA PUSTOSZ”

Petersburg, Gorskaje Szosse 143

Pomysł ustawienia pomnika należy do proboszcza parafii św. Stanisława w Petersburgu ks. Krzysztofa Pożarskiego, który jest również autorem projektu. Fundusze uzyskano dzięki datkom prywatnym katolików z Petersburga oraz polskich organizacji charytatywnych. Na pomniku miały zostać wyryte imiona i nazwiska 12 duchownych katolickich różnych narodowości – Polaków, Niemców, Rosjan, Ormianina oraz Łotysza – rozstrzelanych w więzieniu leningradzkim w 1937 r. i przypuszczalnie pochowanych na cmentarzu w Lewaszowie. Pomysł jednak nie uzyskał akceptacji władz, gdyż „napisy na budowlach nagrobnych powinny być zgodne z danymi osób pochowanych w danym grobie”. Odsłonięcie pomnika odbyło się 28 października 2010 r.

Katolikom ZSRS – biskupom, księżom,
zakonnikom i osobom świeckim
wszystkich wyznań i narodowości –
ofiaram represji politycznych.
Nikt nie ma większej miłości od tej, gdy ktoś
życie swoje oddaje za przyjaciół swoich.

POMNIK KATOLIKÓW ZSRS – OFIAR REPRESJI POLITYCZNYCH – NA DAWNYM CMENTARZU WYBORSKIM

Petersburg, ul. Mineralnaja 23

Pomnik ustawiono przed kościołem Nawiedzenia św. Elżbiety przez Najświętszą Maryję Pannę. Przypomina o prześladowaniach Kościoła katolickiego w Leningradzie, aresztowaniach i śmierci duchownych katolickich. Lokalizacja pomnika – teren dawnego cmentarza rzymskokatolickiego zlikwidowanego przez władze sowieckie w 1939 r. – traktowana jest również jako miejsce pamięci o zniszczonych grobach katolickich i prześladowanym księżom. Na pomniku wyryto nazwiska 16 represjonowanych księży. Inicjatorem budowy znaku pamięci był ks. Ryszard Sztark, proboszcz parafii. Pomnik wzniesiono za pieniądze parafian. Uroczystość odsłonięcia odbyła się 31 maja 2011 r.

Katolikom ZSRS – biskupom, księżom, zakonnikom i osobom świeckim wszystkich wyznań i narodowości – ofiarom represji politycznych.

Nikt nie ma większej miłości od tej, gdy ktoś życie swoje oddaje za przyjaciół swoich.

TABLICA PAMIĄTKOWA POŚWIĘCONA BISKUPOWI ANTONIEMU MALECKIEMU W KOŚCIELE ŚW. STANISŁAWA

Petersburg, ul. Sojuza Pieczatnikow 22

Antoni Malecki (1861–1935) – duchowny Kościoła rzymskokatolickiego w Petersburgu (Leningradzie), na przelocie XIX i XX w. zorganizował kilka katolickich placówek oświatowo-wychowawczych. W 1926 r. mianowany Administratorem Apostolskim Leningradu. Poddawany niejednokrotnie represjom zarówno za rządów cara, jak i władzy sowieckiej. W latach 1887–1921 był wikariuszem w parafii św. Stanisława. Tablicę wykonano z datków parafian. Odsłonięcie odbyło się 16 stycznia 2000 r.

Biskupowi Antoniemu Maleckiemu – wielkiemu obrońcy i wychowawcy dzieci i młodzieży, męczennikowi reżimu carskiego i sowieckiego, w 65. rocznicę śmierci – od wdzięcznych potomków

BUDYNEK PRZYTUŁKU KATOLICKIEGO DLA CHŁOPCÓW

Petersburg, ul. Kiryłowska 19

Przytułek został zorganizowany w 1889 r. z inicjatywy ks. Antoniego Maleckiego. Od 1896 r. mieścił się przy ul. Kiryłowska 19. W 1913 r. ze środków charytatywnych wybudowano trzypiętrową kamienicę, w której umieszczono pracownię dla wychowanków, szkołę, internat, jadalnię oraz bibliotekę. Na przelocie lat 1918 i 1919 przytułek oraz wszystkie pozostałe placówki dla dzieci będące pod opieką ks. Antoniego Maleckiego zamknięto i znacjonalizowano – przebywało w nich wówczas około 400 dzieci. Od 1928 r. mieściły się tam instytucje sowieckie. W 2006 r. na budynku umieszczono tablicę pamiątkową poświęconą biskupowi Antoniemu Maleckiemu.

W tym domu w latach 1913–1918 żył i pracował założyciel przytułku dla chłopców ksiądz Antoni Malecki

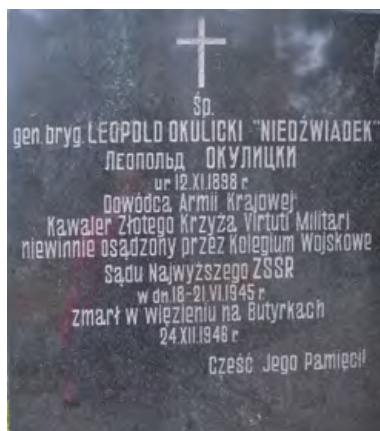
Moskwa

SYMBOLICZNE GROBY GEN. LEOPOLDA OKULICKIEGO ORAZ STANISŁAWA JASIUKOWICZA

Moskwa, Cmentarz Doński

Znajdują się tu symboliczne groby przywódców Polskiego Państwa Podziemnego: gen. Leopolda Okulickiego (1898–1946), komendanta Armii Krajowej, oraz Stanisława Jasiukowicza (1882–1946), wicepremiera i zastępcy Delegata Rządu na Kraj. Aresztowani w 1945 r. pod Warszawą, zostali przewiezieni do Moskwy i oskarżeni w tzw. procesie szesnastu, w którym władze sowieckie od 18 do 21 czerwca 1945 r. sądziły 16 osób należących do kadry kierowniczej Polskiego Państwa Podziemnego. Jasiukowicz i Okulicki zostali skazani na karę pozbawienia wolności i zmarli w więzieniu. Nie ustalono dokładnego miejsca ich pochówku, wiadomo jednak, że zwłoki skremowano, a prochy pochowano w grobie nr 3 na terenie Moskiewskiego Krematorium Miejskiego – obecnie Cmentarza Dońskiego. W tym miejscu właśnie wzniesiono pomniki. W 1990 r. Plenum Sądu Najwyższego ZSRS unieważniło wyroki z 1945 r. – „z uwagi na brak znamion przestępstwa”. Groby są regularnie odwiedzane przez polskie delegacje przyjeżdżające do Moskwy.

Obwód twerski

Obwód smoleński

POLSKI CMENTARZ WOJENNY W KATYNIU

obwód smoleński, rejon smoleński

Wiosną 1940 r. w Lesie Katyńskim koło Smoleńska stracono i pochowano ponad 4400 żołnierzy polskich wziętych do niewoli we wrześniu 1939 r. przez Armię Czerwoną na terenie Polski, a następnie osadzonych w obozie jenieckim w Kozielsku. Rozstrzeliwań potajemnie dokonywał Zarząd NKWD obwodu smoleńskiego na mocy decyzji Biura Politycznego Komitetu Centralnego WKP(b) z 5 marca 1940 r. Miejsca zbiorowych pochówków zostały ujawnione już w 1943 r., lecz dopiero w kwietniu 1990 r. odpowiedzialność NKWD za mord katyński została oficjalnie uznana przez władze ZSRS. Cmentarz-pomnik utworzono na mocy rozporządzenia Rządu Federacji Rosyjskiej z 19 listopada 1996 r. Organizatorami i inwestorami budowy były Ministerstwo Kultury FR oraz Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa RP. Cmentarz został otwarty 28 lipca 2000 r. Obejmuje Polski Cmentarz Wojenny oraz groby obywateli sowieckich – ofiar represji politycznych.

Przy wejściu na Polski Cmentarz Wojenny umieszczono dwie stele z godłem Rzeczypospolitej Polskiej. Na chodniku z kostki brukowej ułożono napis: „Polski cmentarz wojenny. Katyń”. Zespół ołtarzowy cmentarza obejmuje krzyż katolicki, ścianę ołtarzową z imionami 4413 zamordowanych oraz stół ołtarzowy przeznaczony do odprawiania nabożeństw. Poniżej poziomu ziemi umieszczono zawieszony pod ścianą ołtarzową dzwon żałobny z wyrzeźbioną na nim pierwszą zwrotką „Bogurodzicy”. Zespół ołtarzowy pełni funkcję świątyni pod otwartym niebem, odbywają się tu uroczystości pamięci. Dalej ścieżka prowadzi do dotów śmierci – miejsc rozstrzelania i pochówku polskich oficerów. Na terenie Polskiego Cmentarza Wojennego znajduje się siedem takich dotów, ósmy grób jest poza granicami cmentarza, w lesie. Zwłoki znalezione w dotach spoczywają obecnie w sześciu wspólnych grobach. Granice grobów zaznaczono prostokątnymi płytami żeliwnymi, na środku każdej z mogił umieszczono krzyż. Wokół polskiego cmentarza wzniesiono ścianę pamięci z nazwiskami 4413 zamordowanych oficerów polskich – każde umieszczono na oddzielnej tabliczce żeliwnej. W osobnych grobach pochowani zostali generałowie Wojska Polskiego – Mieczysław Smorawiński i Bronisław Bohaterewicz.

POLSKI CMENTARZ WOJENNY W MIEDNOJE

obwód twerski, rejon kaliniński, wieś Jamok

W 1940 r. w więzieniu wewnętrznym Zarządu NKWD Obwodu Kalinińskiego (w obecnym mieście Twerze) stracono więźniów obozu w Ostaszkowie – polskich jeńców wojennych wziętych do niewoli we wrześniu 1939 r. w trakcie „wyzwalania” terenów należących przed II wojną światową do Polski. Rozstrzelanych chowano we wspólnych dołach na terenie ośrodka wypoczynkowego Zarządu NKWD, w odległości 32 km od miasta.

W 1989 r., gdy strefa pozostawała jeszcze zamknięta i strzeżona, działacze twerskiego „Memoriału” przeprowadzili tu pierwsze nieoficjalne prace wykopaliskowe. W kwietniu 1990 r. władze ZSRS oficjalnie uznały odpowiedzialność NKWD za mord na jeńcach wojennych. Oficjalne ekshumacje przeprowadzono w latach 1991–1995. Strona polska ustaliła nazwiska 6296 więźniów z Ostaszkowa straconych w Kalininie.

Państwowe Miejsce Pamięci „Miednoje” utworzono na mocy Umowy między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Federacji Rosyjskiej o grobach i miejscach pamięci ofiar wojen i represji z dnia 22 lutego 1994 r. Zostało otwarte 2 września 2000 r. Obejmuje Polski Cmentarz Wojenny w Miednoje oraz groby obywateli sowieckich – ofiar represji politycznych. Część polska zajmuje powierzchnię około 2 ha. Prowadzi do niej Brama Pamięci – dwie stele zwieńczone godłem polskim. W centrum kompozycji znajdują się krzyż, dzwon podziemny oraz stół żeliwny pełniący funkcję ołtarza kaplicy pod otwartym niebem. Na Ścianie Płaczu wyryto nazwiska rozstrzelanych jeńców wojennych. Na każdym z 25 grobów zbiorowych umieszczono wysokie metalowe krzyże. W środkowej części cmentarza znajduje się wspólna grupa krzyży indywidualnych ustawionych przez rodziny ofiar. Wzdłuż ścieżki biegnącej wokół miejsca spoczynku umieszczono 6296 metalowych płytek (tabliczek) z danymi osób zamordowanych: nazwiskiem, imieniem, datą oraz miejscem urodzenia, na większości podano stopień wojskowy, na wszystkich datę śmierci – 1940.

Autorami koncepcji ideowo-przestrzennej cmentarza jest grupa twórcza pod kierownictwem rzeźbiarzy polskich Zdzisława Pidka i Andrzeja Sołtygi. Budowę sfinansowała Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa (RP). Jeszcze przed otwarciem cmentarza na jego terytorium ustawiono znaki pamięci – krzyż poświęcony policjantom polskim (1993), krzyż pamiątkowy w miejscu złożenia kamienia węgielnego (1995) oraz Krzyż Pamiątkowy Komitetu Katyńskiego (2000).

W tym miejscu znajduje się poświęcony przez Ojca Świętego Jana Pawła II kamień węgielny pod budowę Polskiego Cmentarza Wojskowego w Miednoje. W obliczu Boga Wszechmogącego. 1995. Rodacy

Pamięci 6000 polskich jeńców wojennych więzionych w Ostaszkowie, zgładzonych w 1940 r. przez NKWD w Miednoje

Policjantom polskim zamordowanym w 1940 r. za Ojczyznę. Miednoje 11.10.1993. Szkoła Policji w Słupsku

 Ś.P.
 ST. POST. PP
PIOTR PUCILO
 1884 - 1940

Stanisław Jabłoński
 1890 - 1940

BEONARSKI
 1890 - 1940

PAMIĘĆ NAJBLIŻSZYM
 SPOCZYNIĄCYM W TĘJ ZIEMI
 RODZINA KATYŃSKA
 OLSZTYŃ
 PRZEGRZANIA CZERWIEC 1940

 [Illegible text]

Sta
 B
 Prz
 Zamoro
 IV

KRZYŻ UPAMIĘTNIAJĄCY WIĘŹNIÓW POLSKICH ZMARŁYCH W OBOZIE W OSTASZKOWIE

obwód twerski, rejon ostaszkowski,
wieś Trojeruczycza

Polskich jeńców wojennych – więźniów obozu NKWD w Ostaszkowie zmarłych z przyczyn naturalnych – chowano na cmentarzu wiejskim w miejscowości Trojeruczycza. W centralnej części cmentarza wydzielono na ten cel specjalny teren. Według relacji starszych mieszkańców, Polacy brali udział w pogrzebach swoich kolegów.

Na początku lat dziewięćdziesiątych na cmentarzu w Trojeruczyczy zachował się jeden z grobów polskich. Pierwszy znak pamięci – krucyfiks z metalową tabliczką z imionami i nazwiskami pochowanych tu osób – ustawił w maju 1992 r. miejscowy krajoznawca B.F. Karpow. Z biegiem czasu krzyż zniszczył, a nowy umieszczony został przez pracowników Miejsca Pamięci „Miednoje”. Obok ustawiono dwie tablice z wykazem imiennym 41 polskich więźniów zmarłych w obozie w Ostaszkowie w okresie od września 1939 r. do maja 1940 r.

TABLICA PAMIĄTKOWA POŚWIĘCONA POLAKOM – JEŃCOM WOJENNYM OBOZU W OSTASZKOWIE – NA DAWNYM BUDYNKU ZARZĄDU NKWD

Twer, ul. Sowietskaja 4

Tablicę pamiątkową umieszczono na budynku, w którym w latach 1935–1953 mieściły się Zarząd NKWD i NKGB Obwodu Kalinińskiego oraz więzienie wewnętrzne. Od 5 kwietnia do 21 maja 1940 r. przywożono tu partiami polskich jeńców wojennych z obozu w Ostaszkowie. W specjalnie wyposażonym pomieszczeniu oddział egzekucyjny dokonywał rozstrzeliwań. Zwłoki rozstrzelanych przewożono ciężarówkami w okolice letniskowego osiedla NKWD koło wsi Miednoje, gdzie chowano je we wspólnych dołach. W trakcie tej operacji stracono łącznie ponad 6000 więźniów Ostaszkowa.

Obecnie w budynku tym mieści się Akademia Medyczna. Znak pamięci ustawiono w 1992 r. z inicjatywy polskiego Stowarzyszenia „Rodzina Katyńska”. Autorem kompozycji jest rzeźbiarz Marian Nowak.

Pamięci jeńców z obozu w Ostaszkowie
zamordowanych przez NKWD w Kalininie
Światu ku przestrodze
Rodzina Katyńska

PUSTELNIA NIŁOWO-STOŁOBIEŃSKA (NIŁOWA PUSTYŃ)

obwód twerski, rejon ostaszkowski, wyspa Stołobnyj

Od września 1939 do maja 1940 r. na terenie byłego monasteru mieścił się obóz NKWD w Ostaszkowie, w którym przetrzymywano polskich jeńców wojennych. W okresie od kwietnia do maja 1940 r. w trakcie „rozładowania” obozu ponad 6000 obywateli polskich przewieziono partiami do Kalinina i rozstrzelano w więzieniu wewnętrznym Zarządu NKWD. Po likwidacji obozu w 1940 r. w klasztorze kolejno mieściły się różne instytucje – od zakładu karnego dla nieletnich po schronisko turystyczne.

W 1990 r. klasztor przekazano Rosyjskiemu Kościołowi Prawosławnemu. Przy bramie wejściowej klasztoru po 2000 r. ustawiono tablice pamiątkowe poświęcone polskim jeńcom wojennym z tekstem w języku polskim i rosyjskim:

„W tym monasterze w okresie IX 1939 – V 1940 więziono funkcjonariuszy Policji Państwowej i Policji Województwa Śląskiego, Straży Granicznej i Służby Więziennej oraz żołnierzy Zandarmerii, Korpusu Ochrony Pogranicza i innych formacji Wojska Polskiego. 6311 z nich skazano na śmierć. Miejszem mordu był Kalinin (Twer). Następnie latem 1940 r. przywieziono do Ostaszkowa żołnierzy Wojska Polskiego z Litwy i Łotwy, a w latach 1944–1945 żołnierzy Armii Krajowej. Cześć pamięci wszystkich zamordowanych i umęczonych więzionych tu Polaków. Rodacy.”

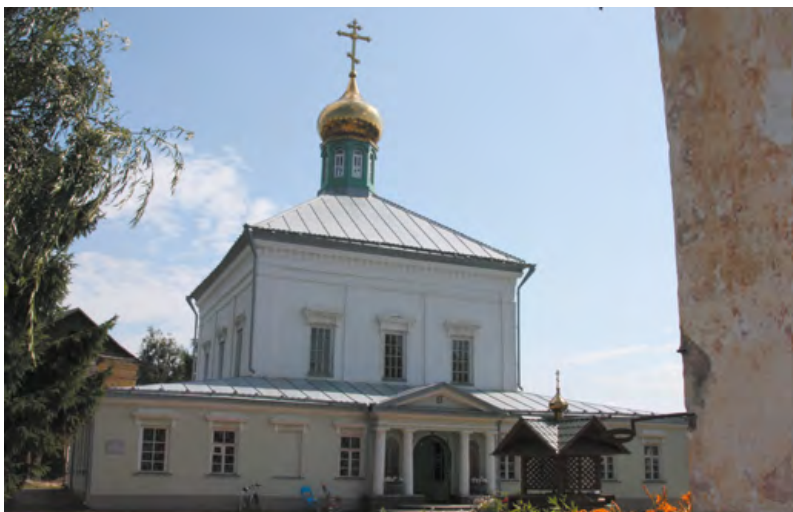

Obwód nowogrodzki

BUDYNKI KLASZTORU ŚWIĘTEGO DUCHA W BOROWICZACH

obwód nowogrodzki, ul. Aleksandra Newskiego 4a

Na terenie rejonu borowickiego od lipca 1942 r. działał obóz nr 270 NKWD ZSRS dla jeńców wojennych. Do 1944 r. przetrzymywano tu głównie żołnierzy armii niemieckiej oraz jej sojuszników, od jesieni 1944 r. największą grupę więźniów stanowili Polacy – internowani żołnierze Armii Krajowej. W marcu 1946 r. obóz miał 16 podobozów, zarząd obozu mieścił się w Borowiczach. Szpital obozowy zorganizowano na terenie byłego klasztoru Świętego Ducha – zajmował on prawie wszystkie jego budynki, cele klasztorne zaadaptowano na sale szpitalne. Strażniczkami wewnątrz klasztoru były kobiety. Według wspomnień pracownika administracji obozu Bielajewa, Polacy przybywali do obozu tak ostabieni, że wielu z nich od razu wysyłano do szpitala. Cmentarz szpitalny znajdował się w okolicy wsi Choromy. W latach 1945–1948 pochowano tu 135 polskich internowanych.

KRZYŻ UPAMIĘTNIAJĄCY POLAKÓW – ŻOŁNIERZY ARMII KRAJOWEJ – KOŁO DAWNEGO CMEN TARZA PODOBOZU USTJE

obwód nowogrodzki, Borowicze, osiedle Ust-Brynkino

W latach 1944–1951 mieścił się tu podobóz Ustje obozu nr 270 dla jeńców wojennych i internowanych. Większość więźniów stanowili Polacy. Obok podobozu od października 1944 r. zorganizowano cmentarz. Pod koniec lat czterdziestych cmentarz ogrodzono i uporządkowano, kwatery oznaczono słupkami z numerami. Po likwidacji obozu cmentarz zniszczał, a jego teren znalazł się w granicach miasta Borowicze.

Pierwsze badanie terenu wykonali w sierpniu 1992 r. członkowie stowarzyszenia byłych więźniów obozu nr 270 „Środowisko Borowiczan”, na podstawie ich wspomnień ustalono lokalizację podobozu Ustje oraz cmentarza. W listopadzie 1993 r. z inicjatywy „Środowiska Borowiczan” ustawiono drewniany krzyż katolicki, który w 2002 r. zastąpiono metalowym. Na postumencie pod krzyżem umieszczono marmurową płytę z godłem Rzeczypospolitej Polskiej oraz tekstem w językach polskim i rosyjskim. W latach 2001–2003 ustawiono tu również węgierskie znaki pamięci.

Pamięci Polaków, żołnierzy Armii Krajowej, więzionych w latach 1944–1947, zmarłych w łagrach NKWD-MWD nr 270, pochowanych na tym cmentarzu.
Rodacy 2002

MIEJSCE PAMIĘCI JOGŁA

obwód nowogrodzki, rejon borowicki, wieś Jogła

W latach 1942–1951 koło wsi Jogła znajdował się podobóz nr 5 obozu nr 270 dla jeńców wojennych i internowanych. Od 1944 r. większość więźniów – około 3000 osób – stanowili Polacy, internowani żołnierze Armii Krajowej. Według dokumentów, na cmentarzu obozowym nad rzeką Mstą pochowano 306 Niemców, 96 Polaków, 32 Austriaków i 30 Węgrów.

Na początku lat dziewięćdziesiątych cmentarz został całkowicie zapomniany. W 1992 r. z inicjatywy polskiego Stowarzyszenia „Środowisko Borowiczan” rozpoczęto prace w zakresie porządkowania miejsc pochówku obywateli polskich. Ich inicjatorem był polski obywatel Roman Bar, były więzień obozu nr 270, prezes „Środowiska Borowiczan”. W 1993 r. ustawiono tu pierwsze polskie znaki pamięci – głaz z napisem w języku polskim: „Żołnierzom Armii Krajowej” oraz krzyż pamiątkowy. W 1994 r. otwarto tu Międzynarodowe Miejsce Pamięci. W 2002 r. w polskiej części cmentarza umieszczono tablicę pamiątkową poświęconą Polakom – żołnierzom Armii Krajowej, a później na podstawie postumentu indywidualny znak pamięci – tabliczkę z imieniem Piotra Domańskiego. W 2004 r. strona polska ustawiła sześć głazów z nazwami miejsc osadzenia Polaków – więźniów obozu nr 270: Ustje, Jogła, Borowicze-Bobrowik, Opoczno, Szybotowo, Swierdłowsk. Obecnie cmentarz-pomnik obejmuje polskie, niemieckie, fińskie oraz węgierskie znaki pamięci. Ustawiono je w umownym miejscu w obrębie działającego cmentarza we wsi Jogła.

Piotr Domański. Żył 38 lat, zmarł 24.11.1945 w obozie jeńckim w Borowiczach. Pokój jego duszy

Pamięci Polaków, ponad 600 żołnierzy Armii Krajowej więzionych w latach 1944–1947, zmarłych w łagrach NKWD-MWD nr 270, pochowanych na tym cmentarzu i w innych miejscach w rejonie Borowicz Rodacy 2002

Żołnierzom Armii Krajowej
Koledzy i rodziny
Jogła VIII.1993

POMNIK POLAKÓW – ŻOŁNIERZY ARMII KRAJOWEJ – KOŁO DAWNEGO CMEN TARZA PODOBOZU SZYBOTOWO

obwód nowogrodzki,
rejon borowicki, wieś Szybotow

Koło wsi Szybotowo w latach 1944–1946 znajdował się podobóz nr 18 obozu nr 270 dla jeńców wojennych. Większość więźniów stanowili Polacy. Według dokumentów, na cmentarzu obozowym spoczywa 47 więźniów, w tym 31 Polaków. W 1946 r. podobóz zlikwidowano, cmentarz powoli niszczał i do 1990 r. został całkowicie zapomniany.

W 1992 r. z inicjatywy polskiego Stowarzyszenia „Środowisko Borowiczan” rozpoczęto prace nad upamiętnieniem miejsca pochówków. W 1993 r. obywatele polscy, byli więźniowie obozu, ustawili na cmentarzu krzyż katolicki, pobrali też ziemię z grobów, aby przewieźć ją do Polski. 8 września 1994 r. odbyła się tu pierwsza międzynarodowa uroczystość żałobna. Obecnie obok dawnego cmentarza obozowego urządzono miejsce pamięci, ustawiono pomniki niemiecki, węgierski, polski i fiński oraz wspólny pomnik wszystkich ofiar II wojny światowej. Pomnik polski wzniesiono w 2002 r. ze środków „Środowiska Borowiczan” oraz polskiej misji dyplomatycznej na północnym zachodzie Federacji Rosyjskiej, pod patronatem administracji miasta Borowicze.

Pamięci Polaków, żołnierzy Armii Krajowej, więzionych w latach 1944–1947, zmarłych w łagrach NKWD-MWD nr 270 pochowanych na tym cmentarzu. Rodacy 2002

Obwód riazański

GROBY INTERNOWANYCH POLAKÓW W MIEJSCU PAMIĘCI „RIAZAŃ-DIAGILEWO”

W latach 1942–1949 koło Riazania, w okolicy stacji kolejowej Diagilewo, znajdował się cmentarz Centralnego Obozu NKWD nr 178-454 dla jeńców wojennych. Chowano na nim również jeńców wojennych i internowanych zmarłych podczas etapu i wyładowanych z pociągów na pobliskich stacjach. Według dokumentów obozowych, łącznie pochowano tu około 500 osób różnych narodowości.

Na początku lat dziewięćdziesiątych członkowie Stowarzyszenia „Memoriał” w Riazaniu przeprowadzili prace poszukiwawcze i badawcze. Na podstawie danych archiwalnych sporządzono niepełną listę pochowanych tu jeńców wojennych, w tym Polaków oraz internowanych obywateli polskich. Rizańscy badacze nawiązali kontakt z ich rodzinami i przy wsparciu Ministerstw Spraw Zagranicznych Rosji i Polski zorganizowali wizytę byłych więźniów obozu w Riazaniu. Z udziałem polskich ekspertów ustalono dokładne miejsca 32 imiennych grobów polskich, przeprowadzono częściową identyfikację pochówków. Miejsce Pamięci zostało oficjalnie otwarte w 1994 r. Obecnie obejmuje wspólne rosyjskie, niemieckie oraz węgierskie znaki pamięci. Na grobach polskich umieszczono białe krzyże z nazwiskami, datami urodzin i śmierci oraz symbolami Armii Krajowej.

Riazań, ul. Magistralnaja

POMNIK ŻOŁNIERZY 1. POLSKIEJ DYWIZJI PIECHOTY IM. TADEUSZA KOŚCIUSZKI

Pomnik wzniesiono w 1983 r., w 40. rocznicę sformowania 1. Polskiej Dywizji Piechoty (postanowienie Państwowego Komitetu Obrony ZSRR z dn. 6 maja 1943 r.). Znajduje się w lesie, w odległości około 10 km od wsi, w miejscu, gdzie podczas II wojny światowej mieścił się sielecki obóz wojskowy. Dywizja w głównej mierze składała się z Polaków z Syberii. Wcielano do niej nie tylko obywateli Polski, lecz również obywateli radzieckich polskiego pochodzenia. 15 czerwca 1943 r. rozpoczęto szkolenie rekrutów, którzy 15 lipca złożyli przysięgę, a 12–13 października 1943 r. dywizja w składzie 33. Armii Frontu Zachodniego wzięła udział w swej pierwszej walce.

Według niektórych informacji, pomnik wzniesiono w miejscu cmentarza, na którym chowano żołnierzy zmarłych w obozach sieleckich. Jednakże według innych informacji, pochowano tu rozstrzelanych Polaków, którzy odmówili złożenia przysięgi Armii Czerwonej.

Na początku lat 90. z pomnika skradziono metalowe litery tworzące napis, który obecnie jest wykonany białą farbą.

obwód riazański, rejon rybnowski,
10 km od wsi Sielce

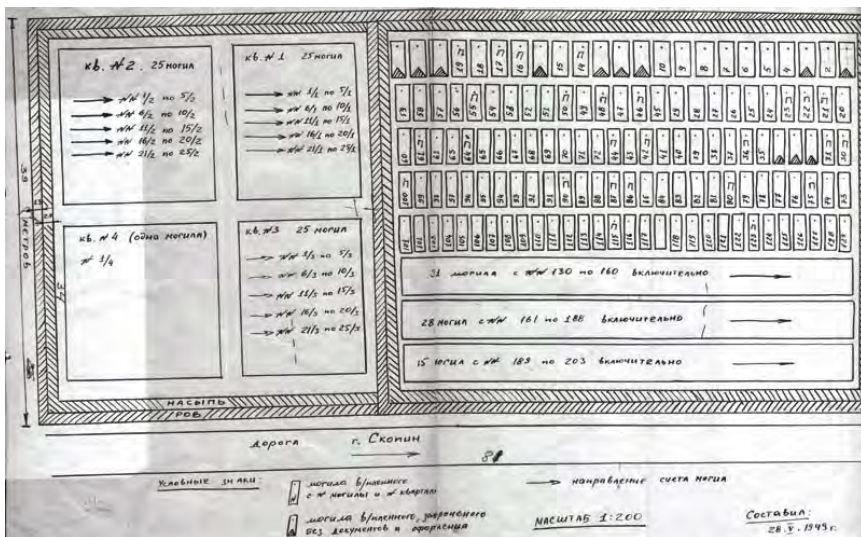
Cześć polskim żołnierzom
poległym w walce z faszyzmem

GROBY INTERNOWANYCH POLAKÓW NA SKOPIŃSKIM CMENTARZU-POMNIKU

obwód riazański, rejon skopiński,
wieś Nowikowo

W latach 1944–1949 we wsi Nowikowo mieścił się szpital specjalny NKWD nr 47-91 dla jeńców wojennych i internowanych, do którego kierowano więźniów z podobozów obozu nr 178-454 („Riazań-Diagilewo”) oraz z kilku obozów w obwodzie riazańskim, tuskim i innych. Spoczywa tu 264 jeńców wojennych i internowanych zmarłych w szpitalu specjalnym, a także jeńcy wojenni i internowani zmarli podczas etapu i wyładowani z pociągów na stacji Skopin. Z czasem cmentarz porósł trawą, część grobów została rozkopana przez szabrowników.

Na początku lat dziewięćdziesiątych członkowie Stowarzyszenia „Memorial” w Riazaniu przeprowadzili prace badawcze i poszukiwawcze, dokładnie ustalili granice cmentarza, sporządzili plany pochówków. W lipcu 1991 r. ekshumowano i przewieziono do Lublina szczątki pułkownika Kazimierza Tumidajskiego, oficera Armii Krajowej, który zmarł w szpitalu specjalnym i został pochowany na tym cmentarzu. W miejscu jego pochówku na Cmentarzu Skopińskim w 1992 r. ustawiono płytę pamiątkową. W 1992 r. cmentarz otrzymał status cmentarza-pomnika, do 1996 r. został uporządkowany i otwarty. Z udziałem polskich ekspertów ustalono dokładne miejsca 48 grobów imiennych internowanych Polaków, ustawiono krzyże z nazwiskami pochowanych. W 1996 r. przez stronę polską i niemiecką ustawione zostały płyty pamiątkowe poświęcone jeńcom wojennym i internowanym zmarłym w szpitalu. Obecnie cmentarz-pomnik obejmuje liczne znaki pamięci – symboliczne krzyże i płyty pamiątkowe z napisami w językach węgierskim, niemieckim, polskim i rosyjskim.

Cmentarz szpitala specjalnego nr 4791
Tu spoczywają wiecznym snem
jeńcy wojenni i osoby internowane.
201 Niemców, 46 Polaków, 9
Węgrów, 8 Austriaków

Komendant Okręgu Lubelskiego AK
generał Kazimierz Tumidajski
1897–1947
Ekshumowany w 1991 r.
Spoczywa w ojczyźnie

Republika Karelii

KATOLICKI KRZYŻ PAMIĄTKOWY NA CMENTARZU-POMNIKU SANDARMOCH

Republika Karelii, rejon
miedwieżegorski, wieś Pinduszy

Krzyż ustawiono dla upamiętnienia Polaków – więźniów Sołówek (obozu na Wyspach Sołowieckich), katolickich duchownych i osób świeckich – rozstrzelanych i pochowanych w uroczysku Sandarmoch jesienią 1937 r. Krzyż został uroczystie odsłonięty i poświęcony 27 października 1997 r., w dniu otwarcia cmentarza-pomnika, które odbyło się w sześćdziesiątą rocznicę pierwszego dnia rozstrzeliwań etapu sołowieckiego (więźniów przywiezionych z Sołówek). U podstawy krzyża umieszczono granitową płytę z napisami w językach polskim i rosyjskim. Latem 2007 r. wyprawa studencka „Śladami męczenników wiary” z Krakowa postawiła u podnóża krzyża mniejszy krzyż katolicki z tablicą pamiątkową.

W 60. rocznicę Sołowieckim Więźniom – Polakom i kaptanom,
którzy znaleźli wieczny odpoczynek na tej ziemi.
27.10.1997. Rodacy

Pamięci Polaków – ofiar systemu komunistycznego – którzy tutaj
zginęli, jak i we wszystkich zakątkach Rosji sowieckiej.
Studenci z Polski – lipiec 2007

POMNIK POLAKÓW – OFIAR REPRESJI STALINOWSKICH – NA CMENTARZU-POMNIKU SANDARMOCH

Republika Karelii, rejon miedwieżegorski, wieś Pinduszy

Poświęcony pamięci ponad 50 więźniów sołowieckich polskiego pochodzenia rozstrzelanych w uroczysku Sandarmoch jesienią 1937 r. Inicjatorem pomysłu postawienia na cmentarzu pomnika zamordowanych Polaków był Konsul Generalny RP w Petersburgu Jarosław Drozd. Pomysł został poparty przez kierownictwo Narodowo-Kulturalnej Autonomii Polaków Karelii „Polonia Karelska” – Natalię Kopecką i Walerija Michajłowa. Uroczyste odsłonięcie pomnika odbyło się 5 sierpnia 2008 r. podczas kolejnej edycji Międzynarodowych Dni Pamięci w Sandarmochu.

Pamięci Polaków
niewinnych ofiar stalinowskich represji

Obwód archangielski

POMNIK POLAKÓW – WIĘŹNIÓW SOŁÓWEK

obwód archangielski, Wyspy Sołowieckie, wieś Sołowieckij, ul. Pawła Fłorińskiego

Pomnik ustawiono w miejscu upamiętnienia więźniów sołowieckich (Aleja Pamięci we wsi Sołowieckij) z inicjatywy Konsulatu Generalnego RP w Petersburgu, przy udziale Centrum Naukowo-Informacyjnego „Memoriał” w Petersburgu. Autorem projektu jest architekt W.B. Buchajew. Na początku zakładano, że będzie on poświęcony wszystkim Polakom więzionym na Wyspach Sołowieckich począwszy od XVIII w., w związku z czym na tablicy pamiątkowej zostaną umieszczone daty: XVIII–XX. Ta część napisu nie została jednak zaakceptowana przez administrację obwodu archangielskiego, ponieważ pomnik miał być poświęcony ofiarom represji politycznych XX w. Uroczyste odsłonięcie odbyło się 7 sierpnia 2011 r. podczas corocznych obchodów Dni Pamięci na Wyspach Sołowieckich. Pomnik został poświęcony przez duchownego prawosławnego oraz księdza katolickiego – o. Sawwacjusza (Bujewa) i ks. Michała Mużyna.

Pamięci Polaków
więźniów Sołówek
Rodacy

MIJSCA USYTUOWANIA KAPLICY ŚW. GERMANA NA WIELKIEJ WYSPIE SOŁÓWIECKIEJ

(rozbiórka w 1961 r.)

W latach 1926–1928 w kaplicy św. Germana za zezwoleniem administracji obozu sołowieckiego odbywały się nabożeństwa katolickie. Pod koniec 1928 r. na Wyspach Sołowieckich było 12 biskupów, 18 księży i około stu wiernych katolickich. Katolicy obrządku łacińskiego i wschodniego odprawiali wspólne nabożeństwa. W świątyni odbywały się potajemnie święcenia kapłańskie. 5 grudnia 1928 r. władze obozowe zamknęły kaplicę – zabrano sprzęt kościelny, szaty liturgiczne oraz księgi, a wszystkich duchownych katolickich wcielono do kompanii karnej. Po zamknięciu świątyni odprawiano potajemnie nabożeństwa katolickie. W 1961 r. kaplica została zburzona (rozebrana na cegły) przez jednostkę wojskową rozlokowaną na Wyspach Sołowieckich. W latach dziewięćdziesiątych w pobliżu pozostałych fundamentów odwiedzający wyspy katolicy sporadycznie odprawiali msze św.

W 2005 r. fundamenty kaplicy przekazano do użytkowania Monasterowi Sołowieckiemu, ustawiono tu krzyż prawosławny z obrazem św. Germana. 7 sierpnia 2011 r., podczas corocznych Dni Pamięci na Wyspach Sołowieckich, w miejscu, gdzie znajdowała się kaplica, odprawiona została msza katolicka przez o. Michała Murzyna OP, kapłana w kościele św. Katarzyny w Petersburgu.

POLSKI CMENTARZ W SPECPOSIÓŁKU JOŻMA

obwód archangielski, rejon pinieski

Osiedle specjalne Joźma zostało założone w 1930 r. przez wywłaszczonych („rozkułaczonych”) chłopów wysiedlonych z centralnej Rosji. Do marca 1940 r. przeniesiono ich na inne tereny leśne w rejonie pinieskim, a w Joźmie rozmieszczono obywateli polskich, tzw. osadników – 63 rodziny, łącznie 279 osób – deportowanych z terenów polskich przyłączonych do ZSRS w 1939 r. Zmarłych chowano w lesie w odległości 300 m od osady, na mogiłach stawiano nagrobki – krzyże katolickie z imionami. Dokładna liczba pochowanych tu osób nie jest znana. Reżim osiedla specjalnego został zniesiony na podstawie Dekretu Prezydium Rady Najwyższej ZSRS o amnestii dla obywateli polskich z 12 sierpnia 1941 r. i w ciągu 1942 r. wszystkie polskie rodziny wyjechały z Joźmy. Cmentarz pozostawiono bez opieki, a w połowie lat pięćdziesiątych osada przestała istnieć.

W latach 1989–1990 cmentarz został odnaleziony przez krajoznawczynię z Piniegi G.A. Daniłową. W 2008 r. z inicjatywy Konsulatu Generalnego RP w Petersburgu zorganizowano wyprawę w okolice dawnego specposiołka. Na cmentarzu zachowało się dziewięć krzyży stojących pionowo oraz fragmenty 20 innych. Na czterech krzyżach zachowały się trudno czytelne napisy. W 2011 r. grupa młodzieży z Krakowa postawiła tu krzyż pamiątkowy.

Słp Zofja Kwiatkowska urdz. 9/IX 35 r. zm. 7/IX 41 r.

Słp Józefa 15.X.1867 – 21.I.1942
Słp Wiktor Nowodworscy 3.V.1866 – 24.VI.1941

POMNIK POLAKÓW WE WSI PINIEGA

Pomnik wzniesiono z inicjatywy polskiego historyka Jacka Mateckiego oraz prezesa Stowarzyszenia „Polonia” w Archangielsku Albiny Jegorowej. W latach 1940–1941 na terenie rejonu pinieskiego w obwodzie archangielskim zorganizowano pięć specposiołków dla wysiedlonych obywateli polskich, tzw. osadników. 1 stycznia 1941 r. przebywało tu 1651 osób. Większość Polaków pracowała przymusowo na działkach leśnych przedsiębiorstwa „Piniegoles”. Zmarłych chowano na leśnych cmentarzach koło specposiołków. Po amnestii z 12 sierpnia 1941 r. rodziny polskie wyjechały, pozostawione cmentarze niemal całkowicie zniknęły.

Uroczyste odsłonięcie pomnika odbyło się 12 sierpnia 2012 r., w rocznicę wydania Dekretu Prezydium Rady Najwyższej ZSRS o amnestii dla obywateli polskich z 12 sierpnia 1941 r. Polski pomnik jest częścią miejsca pamięci ofiar represji politycznych, utworzonego dzięki staraniom mieszkańców Piniegi. Pomnik postawiony został w centralnej części wsi.

obwód archangielski,
rejon pinieski

Pamięci Polaków zesłanych do rejonu pinieńskiego, którzy spoczęli na zawsze w tej ziemi.

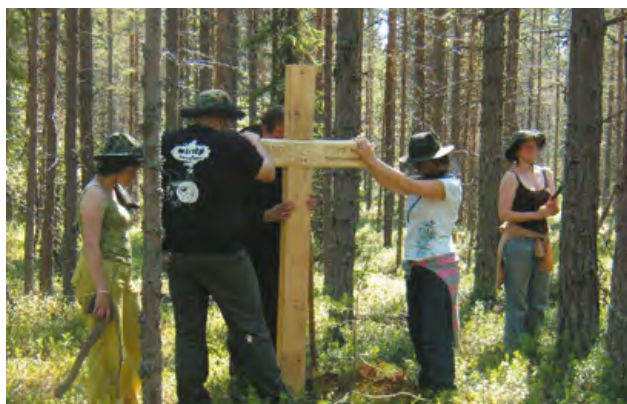
W hołdzie dobrym ludziom – Rosjanom niosącym w ciężkich czasach pomoc naszym rodakom, dzięki której dane im było wrócić do ojczyzny

CMENTARZ DAWNEGO PINIESKIEGO DOMU INWALIDÓW

obwód archangielski, rejon pinieski, koło wsi Piniegi

Dom Inwalidów został zorganizowany w 1940 r. dla polskich zesłańców (specjalnych przesiedleńców) w podeszłym wieku oraz chorych. 1 stycznia 1941 r. przebywało tu 212 osób. Cmentarz urządzono w lesie sosnowym. W 1944 r. internat zamknięto, cmentarz pozostawiono bez opieki.

W 1990 r. odnalazła go krajoznawczyni z Piniegi G.A. Daniłowa, która sporządziła opis i wykonała zdjęcia cmentarza. Zachowały się dwa katolickie krzyże nagrobne, fragmenty ogrodzeń i kopców mogiłnych. Na początku XXI w. mieszkaniec Piniegi Anatolij Butorin ustawił obok cmentarza prawosławny krzyż pamiątkowy. W 2011 r. grupa młodzieży z Krakowa postawiła na drodze koło cmentarza katolicki krzyż pamiątkowy.

Pamięci zesłanych lat 1940-tych. 20ł11.
Pamięci represjonowanych

CMENTARZ DAWNEGO OSIEDLA PRACY SIUŻMA

Osiedle pracy (trudposiołek) Siużma w rejonie pinieskim w obwodzie archangielskim istniało w latach 1934–1969. W drugiej połowie lat trzydziestych większość mieszkańców stanowili tzw. trudposielency, czyli wywłaszczeni („rozkułaczeni”) chłopi z różnych regionów kraju. Wszyscy pracowali w przedsiębiorstwie „Piniegoles”. W 1940 r. w Siużmie pojawili się polscy przesiedleńcy specjalni (zestańcy). Polacy również pracowali przy wyrębie i spltawie drewna.

Gdy po amnestii w sierpniu 1941 r. reżim osiedla specjalnego został zniesiony, do 1942 r. rodziny polskie w większości wyjechały. Cmentarz położony był koło osady. Zmarłych różnych narodowości chowano obok siebie. W latach sześćdziesiątych osada niemal całkowicie opustoszała, potem sptonęła. Cmentarz pozostał bez opieki.

Został zbadany w czerwcu 2013 r. przez grupę polsko-rosyjską, w której skład weszli przedstawiciele Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku (Waldemar Kowalski i Dominik Jagodziński) oraz Stowarzyszenia „Polonia” w Archangielsku (Albina Jegorowa i Jacek Matecki). Na grobie polskiej zestanki Marii Tipeltowej ustawiono krzyż z tabliczką pamiątkową dzięki staraniom Muzeum i „Polonii”, a także Konsulatu Generalnego RP w Petersburgu.

Śp. Maria Tipeltowa
1856–1942
Krzyż zamontowany na pierwotnym miejscu wysiłkami Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku, Konsulatu Generalnego RP w Sankt Petersburgu, a także Polonii w Archangielsku w czerwcu 2013 roku

obwód archangielski,
rejon pinieski

POMNIK POLAKÓW ORAZ WSZYSTKICH WIĘZIONYCH I ZMARŁYCH W KONIECGORSKIM PODOBOZIE KUŁOJĄGU

obwód archangielski,
rejon winogradowski, wieś Roczegda

Pomnik postawiono w czerwcu 1996 r. w centrum wsi Roczegda, w pobliżu dawnego baraku obozowego. Inicjatorami budowy byli Apolonia i Marek Sobolewscy, krewni zmarłego w obozie Polaka Jana Szuberta, oraz członkowie Stowarzyszenia „Sowiest” w Kottłasie. Kułojąg (Kulojski ITŁ) istniał w latach 1937–1942. Według posiadanych informacji, większość osadzonych w podobozie w Koniecgorie stanowili obywatele polscy.

Pomnik został wykonany według polskiego projektu, sfinansowany przez Radę Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa (RP) przy wsparciu administracji wsi Roczegda. W czerwcu 1996 r. odstonięto też taki sam pomnik na dawnym cmentarzu podobozu koniecgorskiego.

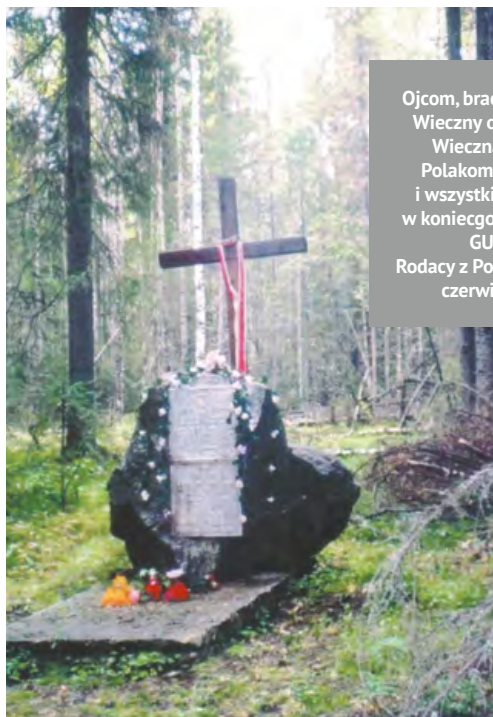
Pamięci tu więzionych i zmarłych Polaków oraz ludzi innych narodowości. Na tym miejscu w latach 1939–1943 znajdował się koniecgorski obóz GUŁAGu. Roczegda, czerwiec 1996

POMNIK POLAKÓW ORAZ WSZYSTKICH WIĘZIONYCH I ZMARŁYCH W KONIECGORSKIM PODOBOZIE KUŁOJĄGU

na dawnym cmentarzu obozowym
obwód archangielski, rejon winogradowski,

Cmentarz koniecgorskiego podobozu Kułojągu położony był w lesie – 2,5 km od wsi Roczegda. Według wspomnień miejscowej ludności, więźniów chowano tu w latach 1940–1942. Cmentarz jest opuszczony, droga do niego zabagniona. Liczba osób tu pochowanych oraz ich nazwiska nie są znane, z wyjątkiem Polaka Jana Szuberta (1917–1941), zmarłego w obozie 9 lipca 1941 r.

W czerwcu 1996 r. z inicjatywy Apolonii Sobolewskiej, siostry Jana Szuberta, oraz jej męża Marka Sobolewskiego na cmentarzu postawiono pomnik więźniów zmarłych w podobozie koniecgorskim. Wykonany został według polskiego projektu i sfinansowany przez Radę Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa (RP) przy wsparciu administracji wsi Roczegda.

Ojcóm, bracióm, synóm...
Wieczny odpoczynek!
Wieczna pamięć!
Polakóm, Rosjanóm
i wszystkim zmarłym
w koniecgorskim obozie
GUŁAGu.
Rodacy z Polski. Roczegda,
czerwiec 1996

KRZYŻ UPAMIĘTNIAJĄCY DEPORTOWANYCH POLAKÓW NA CMENTARZU W KARGOWINIE

W latach 1940–1941 Kargowino było jednym z miejsc tzw. specjalnego osiedlenia Polaków deportowanych do obwodu archangielskiego z terenów Kresów Wschodnich. Zmarłych chowano na miejscowym cmentarzu.

W 1996 r. byli specjaliści przesiedleńcy Bolesław i Wanda Dańko postawili tu krzyż upamiętniający deportowanych Polaków. Obecnie we wsi zostały cztery domy zbudowane przez polskich zesłańców. Według posiadanych informacji, w Kargowinie był jeszcze jeden, polski cmentarz zniszczony za czasów sowieckich.

obwód archangielski,
rejon winogradowski

W latach 1940–1944 w Kargowinie żyło i pracowało 600 deportowanych Polaków. Wielu z nich zmarło i zostało pochowanych tutaj.
Niech im ziemia lekka będzie.

Cześć ich pamięci.

Krzyż postawiony przez Bolesława i Wandę Dańko. 1996 r.

POLSKI CMENTARZ SPECPOSIÓŁKA ROSSOCHI

Osada została zbudowana w lutym 1940 r. przez tzw. przesiedleńców specjalnych, deportowanych z terenów polskich przyłączonych w 1939 r. do ZSRS. 1 stycznia 1941 r. przebywało tu 680 osób, w tym 505 Polaków, 163 Białorusinów oraz 12 osób innych narodowości. Zmarłych w latach 1940–1944 chowano na stoku wzgórza w pobliżu osady. Nie ma pełnej listy pochowanych tu osób, wiadomo jednak, że w ciągu pierwszego półtora roku w osadzie zmarły 103 osoby, w tym 45 dzieci.

Obecnie teren ten jest częścią cmentarza wiejskiego. W 2009 r. były przesiedleńcy specjalni Mieczysław Garboś ustawił tu krzyż upamiętniający jego krewnych oraz wszystkich Polaków zmarłych w specposiołku Rossochi. W tym samym czasie została uporządkowana polska część cmentarza. We wrześniu 2010 r. z inicjatywy Mieczysława Garbosia ustawiono tabliczkę pamiątkową, teren ogrodzono. Prace zostały sfinansowane przez Konsulat Generalny RP w Petersburgu oraz z prywatnych środków M. Garbosia, niezbędnego wsparcia udzielili mieszkańcy wsi oraz administracja rejonu szenkurskiego.

Miejsce spoczynku Polaków deportowanych z Ojczyzny 10 lutego 1940 r. i przymusowo osadzonych w specposiołku Rossochi przez reżym stalinowski, zamęczonych ciężką pracą i zmarłych z głodu i zimna w latach 1940–1944.
Niech spoczywają w spokoju. Przechodniu, uszanuj to miejsce.

obwód archangielski,
rejon szenkurski, wieś Rossochi

Świętej pamięci Marka Garbosia i Władysława Garbosia oraz wszystkich Polaków zmarłych i zamęczonych w specposiołku Rossochi w latach 1940–1944.

Niech spoczywają w pokoju.

Byli zesłańcami Mieczysław Garboś z rodziną, zesłańcy i rodacy.

Rossochi, 1 czerwca, 2009.
Przechodniu, uszanuj to miejsce.

CMENTARZ DAWNEGO SPECPOSIÓŁKA ULSKOJE

Osada została założona w latach trzydziestych XX w. jako jeden z punktów wyrębu lasu. Wiosną 1940 r. osiedlono tu obywateli polskich, tzw. osadników, deportowanych z terenów polskich przyłączonych w 1939 r. do ZSRS. 1 stycznia 1941 r. w specposiołku mieszkali 652 osoby: 413 Polaków, 141 Białorusinów, 74 Ukraińców oraz 24 osoby innych narodowości. Cmentarz położony był w odległości 1 km na południowy zachód od osady, zmarłych chowano od lat trzydziestych. Chowano tu także Polaków zmarłych w specposiołku Ulskoje oraz w sąsiedniej wsi Babricha. Nie jest znana lista pochowanych tu osób.

Obecnie cmentarz znajduje się w lesie mieszanym, teren zarósł drzewami. W 2010 r. miejsce dawnego specposiołku zostało zbadane przez polsko-rosyjską wyprawę poszukiwawczą. Na cmentarzu znaleziono 22 kopce mogilne oraz cztery krzyże bez tabliczek. Zachowała się tylko jedna tabliczka z cmentarza w Ulskoje – z grobu Antoniego Janiszewskiego. Aby uchronić ją przed zniszczeniem, w latach osiemdziesiątych zdjął ją z krzyża okoliczny mieszkaniec W.A. Durasow, a później przekazał do muzeum parafialnego we wsi Chołmogory.

obwód archangielski, rejon chołmogorski

SłP Janiszewski Antoni
Ur 1.I.1871 – 10.XI...

CMENTARZ DAWNEGO SPECPOSIÓŁKA KRIESTY

W 1940 r. w specjalnym osiedlu Kriesty rozlokowano 320 rodzin, tzw. osadników – obywateli polskich z terenów polskich przyłączonych w 1939 r. do ZSRS. Zmarłych w latach 1940–1941 chowano na cmentarzu wiejskim. Reżim osiedla specjalnego został zniesiony po amnestii z 12 sierpnia 1941 r. i do 1942 r. wszystkie rodziny polskie wyjechały. Do 1954 r. osada pozostawała pusta, następnie osiedlili się tu robotnicy z przedsiębiorstwa wyrobę lasu „Kriestowski”, w latach sześćdziesiątych wieś otrzymała nową nazwę – Sosnowyj. Założono nowy cmentarz. Na starym cmentarzu, który miejscowa ludność nazywała „polskim”, nikogo nie chowano. Dokładna liczba pochowanych tu osób nie jest znana, nie zachowały się ani krzyże, ani nagrobki.

W 2008 r. przy wejściu na cmentarz z inicjatywy byłego zesańca Feliksa Leszka Glinieckiego postawiono krzyż pamiątkowy, z jego pomocą sporządzono również listę osób zmarłych w Kriestach. Uczniowie szkoły w Sojdze pod kierownictwem nauczycieli uporządkowali i ogrodzili teren cmentarza. 30 października 2010 r. przy ogrodzeniu postawiono granitowy pomnik z nazwiskami 70 specjalnych przesiedleńców (zesańców). Tego samego dnia został odstonięty i poświęcony krzyż na symbolicznym grobie obywateli polskich zmarłych w innych specposiółkach w rejonie wierzchniojejskim. Ziemia, z której usypano kopiec symbolicznego grobu, przywieźli uczniowie szkoły w Sojdze z dawnych osiedli specjalnych. Na krzyżu umocowano tablicę z 58 nazwiskami osób zmarłych w specposiółkach.

Wspólny grób obywateli polskich deportowanych w roku 1940 do osiedli specjalnych: Żarówaja, Gładiło, Korgowa Siewiernaja, Korgowa Jużnaja. Ziemia z cmentarzy osiedlowych przeniesiona została w roku 2010. Wieczna pamięć!

obwód archangielski, rejon wierzchniojejski, wieś Sosnowyj

Cmentarz polskich zesańców został uporządkowany dzięki staraniom uczniów i nauczycieli szkoły w m. Sojga, mieszkańców w. Sosnowyj (były Kriesty), Konsulatu Generalnego Rzeczypospolitej Polskiej w Sankt Petersburgu oraz Leszka Glinieckiego, brata pochowanych tu niemowląt – bliźnięt Marii i Jacka. Pomnik powstał ze środków Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa. 30.10.2010 r.

SPECPOSIÓŁEK NIANDA

obwód archangielski, rejon leński

Osadę w miejscu ujścia rzeki Niandy do rzeki Łupii założono na początku lat trzydziestych. Osiedlano tu wywłaszczonych chłopów zesłanych do obwodu archangielskiego. Zimą 1940 r. w osadzie pojawili się polscy przesiedleńcy specjalni, według wspomnień jednego z nich Zbigniewa Niedźwiedzkiego – 320 osób. Polacy pracowali przy wyrobie lasu, sptawie, w cegielni. Gdy po amnestii w sierpniu 1941 r. zniesiono reżim osiedla specjalnego, wiele osób wyjechało do innych regionów ZSRS, w tym do Kazachstanu. Ostatnie rodziny polskie wyjechały z Niandy w 1944 r. W latach sześćdziesiątych teren specposiółka przyłączono do wsi Urdoma. Budynek dawnej komendatury w Niandzie z 1930 r. rozebrano dopiero w 1992 r.

POMNIK POLSKICH JEŃCÓW WOJENNYCH

obwód archangielski, rejon leński, wieś Urdoma

W 1939 r. w Urdomie utworzono 55. punkt obozowy 5. oddziału Siewżetdortagu (Północnego Obozu Kolejowego). Więźniowie pracowali na budowie odcinka Kolei Pieczorskiej. Część więźniów stanowili obywatele polscy – żołnierze wzięci do niewoli we wrześniu 1939 r. przez Armię Czerwoną. 26 października 1940 r. na moście pod kotłami platformy kolejowej zginęli, według różnych danych, do 20 żołnierzy polskich – znanych jest tylko 12 nazwisk. Wszyscy zostali pochowani w lesie koło stacji Urdoma.

Pomnik został wzniesiony z inicjatywy polskiego historyka Jacka Mateckiego, prezesa Stowarzyszenia „Polonia” w Archangielsku Albiny Jegorowej oraz działaczy społecznych z Urdomy – Olgi Truszynej i Olega Ugriumowa. Projekt sfinansowała Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa (RP). Uroczyste odstonięcie odbyło się 14 sierpnia 2012 r.

Pamięć żołnierzy Wojska Polskiego, jeńców wojennych, którzy zginęli 26.X.1940

KRZYŻ UPAMIĘTNIAJĄCY OBYWATELI POLSKICH ZMARŁYCH W SPECPOSIÓLKU ŻAROWAJA

obwód archangielski, rejon wierchnietojemski

W latach 1940–1941 w specjalnym osiedlu Żarowaja osiedlano obywateli polskich deportowanych z Kresów Wschodnich, należących do kategorii „uchodźcy”. 1 stycznia 1941 r. w osiedlu było zarejestrowanych 171 specjalnych osiedleńców: 138 Żydów, 28 Polaków oraz 5 Białorusinów. Zmarłych chowano na cmentarzu założonym w odległości 500 m od osady. Znane są imiona pięciu polskich zesańców zmarłych w osiedlu Żarowaja i prawdopodobnie pochowanych na tym cmentarzu. Gdy specposiłek przestał istnieć, cmentarz pozostał bez opieki.

Obecnie cmentarz znajduje się w lesie świerkowym. Zachowało się kilka kopców mogiłnych. W sierpniu 2010 r. uczestnicy wyprawy polsko-rosyjskiej postawili na cmentarzu krzyż pamiątkowy. Z cmentarza pobrano ziemię na symboliczny wspólny grób polskich zesańców osiedlonych w rejonie wierchnietojemskim. Na liście z nazwiskami zmarłych umieszczono także nazwiska zmarłych w specposiółku Żarowaja.

KRZYŻ UPAMIĘTNIAJĄCY OBYWATELI POLSKICH ZMARŁYCH W SPECPOSIÓLKACH SIEWIERNAJA KORGOWA I JUŻNAJA KORGOWA

obwód archangielski,
rejon wierchnietojemski

W latach 1940–1941 w osiedlach specjalnych Siewiernaja Korgowa i Jużnaja Korgowa umieszczano obywateli polskich deportowanych z terenów polskich przyłączonych do ZSRS w 1939 r. 1 stycznia 1941 r. przebywały tu 494 osoby: 312 Polaków, 78 Żydów, 100 Białorusinów. Zesańcy pracowali przy wyrębie lasu. Osady położone były w odległości 4 km od siebie. Między nimi znajdował się cmentarz, na którym chowano mieszkańców obu osad. Znane są nazwiska 40 osób zmarłych w specposiółkach i prawdopodobnie tu pochowanych. Reżim osiedla specjalnego został zniesiony po amnestii z 12 sierpnia 1941 r. Z czasem cmentarz zarósł lasem.

Obecnie zachowało się zaledwie kilka kopców mogiłnych. W sierpniu 2010 r. uczestnicy wspólnej wyprawy polsko-rosyjskiej ustawili w miejscu jednego z bezimiennych grobów krzyż pamiątkowy. Z cmentarza pobrano ziemię na symboliczny wspólny grób polskich zesańców osiedlonych w rejonie wierchnietojemskim. Na liście z nazwiskami zmarłych umieszczono również nazwiska zmarłych w osiedlach Siewiernaja Korgowa i Jużnaja Korgowa.

CMENTARZ DAWNEGO SPECPOSIÓLKA MONASTYRIOK

obwód archangielski, rejon kottaski,
w okolicach wsi Priwodino

Specposiłek położony był nad Małą Dwiną Północną. Od 1929 r. mieszkali tu wywłaszczeni chłopcy z Ukrainy, Białorusi oraz południowych rejonów Rosji. W 1940 r. w opuszczonych wówczas barakach rozmieszczono obywateli polskich – tzw. osadników (około 600 osób) wysiedlonych z terenów polskich przyłączonych do ZSRS w 1939 r. Zmarłych chowano w sąsiedniej wsi Priwodino, polska część cmentarza zajmowała teren o powierzchni 150 m². Według wspomnień miejscowej ludności, Polaków chowano bez trumien, na grobach stawiano krzyże ze związanych gałęzi. Liczba pochowanych tu specjalnych przesiedleńców i internowanych obywateli polskich nie jest znana. W 1941 r. Polaków przewieziono do Kazachstanu.

Obecnie polska część cmentarza zarosła lasem, groby nie zachowały się. W 2002 r. z inicjatywy dyrektora szkoły średniej nr 4 w Kottasie A.I. Smolinej teren został oczyszczony przez uczniów, miejsce pochówków polskich oznaczono tabliczkami informacyjnymi na drzewach. W czerwcu 2012 r. polska delegacja z Tarnowa postawiła na cmentarzu tymczasowy krzyż pamiątkowy. Członek Stowarzyszenia „Polonia” w Kottasie S.A. Guszczyn sporządził listę pochowanych tu polskich zesańców.

W tym miejscu w latach 1940–1941 zostali pochowani wywiezieni z Ojczyzny Polacy „Aby pamiętać”

1940–1941. Pamięci rodaków
tutaj spoczywających

KRZYŻ POLSKI NA CMENTARZU-POMNIKU MAKARICHA

Na cmentarzu miejskim „Makaricha” od lat trzydziestych do pięćdziesiątych XX w. chowano specjalnych przesiedleńców, osoby wcielone do batalionów pracy (trudarmii), deportowanych, jeńców wojennych oraz osadzonych w więzieniu w Kottłasie. Wśród nich było wielu Polaków. Ponadto w latach 1940–1941 w Kottłasie oraz w specpociągach w rejonie kottaskim osiedlano obywateli Polski deportowanych z terenów Kresów Wschodnich.

W 1995 r. dla upamiętnienia pochowanych tu Polaków ustawiono krzyż katolicki (Krzyż Polski). Pomnik zbudowano z inicjatywy Konsulatu Generalnego RP w Petersburgu oraz Stowarzyszenia „Sowiest” w Kottłasie. Uroczyste odsłonięcie odbyło się 17 listopada 1995 r. Polski pomnik został pierwszym wspólnym znakiem pamięci na cmentarzu Makaricha, któremu wówczas jeszcze nie nadano oficjalnego statusu cmentarza-pomnika ofiar represji politycznych. Do 1998 r. był to jedyny taki znak będący symbolem wspólnej pamięci o ofiarach GUŁagu. Kilka lat później na bocznej części krzyża umieszczono tabliczkę upamiętniającą Dmitrija Kondratjewicza Lacza.

Kottłas,
obwód archangielski

1930 r., 1939 r., 1956 r.
Zamężonym Polakom, Rosjanom
i wszystkim zmarłym zamężonym
w kottaskich łagrach: matkom, ojcom,
siostram, braciom, córkom, synom...
Wieczny odpoczynek. Wieczna pamięć.
Rodacy z Polski. Warszawa 1995 r.

TABLICZKA UPAMIĘTNIAJĄCA STANISŁAWA MIKKEGO NA CMENTARZU-POMNIKU MAKARICHA

Jeden z prywatnych znaków pamięci na cmentarzu-pomniku ofiar represji politycznych Makaricha. Stanisław Mikke (1898–1944) znalazł się w rejonie kottaskim jako specjalny przesiedleńca – w lutym 1940 r. został deportowany z rodziną z obwodu wołyńskiego. W styczniu 1942 r. mianowany mężem zaufania Delegatury Rządu RP w Kottłasie na wieś Charitonowo i okolice – reprezentował interesy zesłanych obywateli polskich wobec władz sowieckich. W marcu 1943 r. został aresztowany za odmowę przyjęcia paszportu sowieckiego i skazany na łagier. Zmarł w jednym z obozów w okolicach Kottłas, pochowany na cmentarzu miejskim Makaricha. Tabliczkę umieszczono na pniu drzewa w 2007 r.

Kottłas, obwód archangielski

Stanisław Mikke
1898–1944
Opiekun wywiezionych Polaków
zamęczonych przez NKWD
w Kottłasie.
Niech się Polska przyśni Tobie

GRÓB SYMBOLICZNY UPAMIĘTNIAJĄCY EUGENIUSZA BODO NA CMENTARZU-POMNIKU MAKARICHA

Kottłas, obwód archangielski

Eugeniusz Bodo (1899–1943), znany polski aktor i reżyser, został aresztowany w czerwcu 1941 r. we Lwowie i skazany przez Kolegium Specjalne NKWD na pięć lat pobytu w poprawczych obozach pracy. Przez dwa lata więziony w Ufie i moskiewskich Butyrkach, następnie przewieziony do obwodu archangielskiego, gdzie zmarł w obozie w Kottłasie. Do końca lat dziewięćdziesiątych los Bodo po aresztowaniu nie był znany.

Informacje o aktorze odnaleziono w archiwum Rosyjskiego Czerwonego Krzyża. Polski historyk Grzegorz Jakubowski uzyskał kserokopie protokołów z przesłuchań Bodo, stenogramów, notatek śledczych oraz aktu zgonu. Pomnik wykonano z inicjatywy Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego RP oraz Instytutu Polskiego w Petersburgu. Autorem projektu jest architekt W.B. Buchajew. Uroczyste odsłonięcie symbolicznego nagrobka Eugeniusza Bodo na cmentarzu-pomniku ofiar represji politycznych Makaricha w Kottłasie odbyło się 2 października 2011 r.

Pamięci wybitnego polskiego
artysty Eugeniusza Bodo

KRZYŻ POLSKI NA CMENTARZU ZAOWRAŻE

Krzyż katolicki upamiętniający zamordowanych i zmarłych w kotłaskim oddziale Głównego Zarządu Obozów Budownictwa Kolejowego NKWD ustawiono na cmentarzu miejskim Zaowraże w 1995 r. z inicjatywy Konsulatu Generalnego RP w Petersburgu oraz Stowarzyszenia „Sowiest” w Kotłaskie. Cmentarz powstał w 1939 r. przy lazarecie jednego z podobozów Kotłastagu. W latach 1941–1943 chowano tu więźniów, specjalnych osiedleńców, osoby wcielone do batalionów pracy (trudarmii) – budowniczych mostu na Małej Dwinie Północnej. Pod koniec lat czterdziestych cmentarz przekazano miastu, a w latach pięćdziesiątych część jego terenu przeznaczono pod zabudowę przemysłową. Wówczas rodziny zmarłych Polaków, zamieszkałe w Kotłaskie, przeniosły ich szczątki na zachowaną część cmentarza. Krzyż postawiono na miejscu nowego wspólnego grobu Polaków.

1930 r., 1939 r., 1956 r.
Zamęczonym Polakom, Rosjanom i wszystkim zmarłym
zamęczonym w kotłaskich łagrach: matkom, ojcom,
siostrami, braciom, córkom, synom...
Wieczny odpoczynek. Wieczna pamięć.
Rodacy z Polski. Warszawa 1995 r.

Kotłas,
obwód
archangielski

POMNIK GUSTAWA HERLINGA-GRUDZIŃSKIEGO

Gustaw Herling-Grudziński (1919–2000) – polski pisarz i krytyk literacki. Został aresztowany w marcu 1940 r. podczas próby przekroczenia granicy z Litwą. W latach 1940–1942 więziony w obozie w Jerzewie (w Kargopoltagu). Zwolniony po długiej głodówce w styczniu 1942 r. w ramach „amnestii” dla obywateli polskich. Autor książki *Inny świat* o życiu w sowieckim łagrze (opublikowanej w 1953 r.).

Pomnik ustawiono z inicjatywy Konsulatu Generalnego RP w Petersburgu przy współpracy z Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego RP. Uroczyste odsłonięcie odbyło się 13 września 2009 r. Pomnik znajduje się w centrum wsi Jerzewo, obok pomnika ofiar Kargopoltagu.

Gustaw Herling-Grudziński 1919–2000.
Pisarz polski, autor „Innego świata”.
Więzień łagru w Jerzewie 1940–1942

obwód archangielski, rejon konoski, wieś Jerzewo

CMENTARZ SPECPOSIOŁKA WIERIUŻSKOJE OZIERO

Osada została założona w latach trzydziestych przez rozkutańczonych chłopów zesłanych do obwodu archangielskiego. W marcu 1940 r. w zwolnionych barakach rozmieszczono obywateli polskich, tzw. osadników, deportowanych z obwodu lwowskiego i baranowickiego. 1 stycznia 1941 r. przebywało tu 907 osób – 167 rodzin, w tym 777 Polaków. Według danych byłych zesłańców i miejscowej ludności, na cmentarzu specposiołka pochowano około 100 osób.

Obecnie teren cmentarza zarósł lasem, znaki pamięci nie zachowały się. W 2006 r. okoliczny mieszkaniec A.A. Kułakow ustawił tu prawosławny krzyż upamiętniający polskich zesłańców. 1 marca 2010 r., w 70. rocznicę przybycia Polaków do specposiołka, odbyło się uroczyste odsłonięcie krzyża katolickiego. Na krzyżu umieszczono tablicę pamiątkową z imionami członków rodziny Józefa Maca oraz napisem poświęconym wszystkim Polakom zmarłym na zesłaniu w latach 1940–1941.

Wieczny pokój ojcu Michałowi, matce Marii,
bratu Władysławowi oraz wszystkim Polakom
zmarłym na zesłaniu w latach 1940–1941
Józef Mac. Warszawa, 2009

Republika Komi

KRZYŻ UPAMIĘTNIAJĄCY JÓZEFA DZIĘGIELEWSKIEGO NA CMENTARZU WIĘŹNIÓW WYDZIELONEGO PUNKTU OBOZOWEGO NR 1 INTAŁAGU

Józef Dziegielewski (1891–1941), syn Wincentego, był więźniem obozu w Incie (Intałagu) ponad pół roku. Zmarł w grudniu 1941 r. na zapalenie płuc i został pochowany na cmentarzu obozowym. W związku z likwidacją obozu w 1956 r. zamknięto również cmentarz.

Obecnie prawie cały teren zalany jest wodami gruntowymi. Na brzegu zbiornika wodnego zachowało się kilka metalowych krzyży cmentarnych i fragmentów ogrodzeń. Krzyż pamiątkowy na symbolicznym grobie Dziegielewskiego to jedyny pomnik świadczący o miejscu pochówków obozowych. W 2004 r. krzyż na brzegu ustawił jego syn – Tadeusz Dziegielewski.

Józef Dziegielewski, ur. 21.XII.1891 r., zm. 20.XII.1941 r.
Spoczywa w Wielkiej Incie. Pokój Jego Duszy

Republika Komi, miasto Inta,
obecnie w granicach miasta

KRZYŻ UPAMIĘTNIAJĄCY ZMARŁYCH POLAKÓW NA CMENTARZU-POMNIKU W ABIEZI

Inwalidzki oddział Mintagu w Abiezi zorganizowano dla niezdolnych do pracy i niepełnosprawnych „szczególnie niebezpiecznych przestępców państwowych”, czyli skazanych w sprawach politycznych. Na cmentarzu obozowym chowano więźniów zmarłych w centralnym lazarecie obozowym. Łącznie pochowano tu w grobach indywidualnych i zbiorowych około 2000 osób. W 1959 r. oddział w Abiezi został rozwiązany, cmentarz zamknięto.

W 1989 r. siłami społeczności lokalnej rozpoczęto prace w zakresie upamiętniania miejsca. Teren cmentarza był zaniedbany, dużo słupków przewróconych, część tabliczek z sygnaturami zaginęła. W 1999 r. cmentarz otrzymał status pomnika i został włączony do rejestru pomników historii i kultury o znaczeniu republikańskim. Ustawiono tu liczne znaki pamięci – wspólne narodowo-wyznaniowe oraz indywidualne. Krzyż upamiętniający więźniów polskiego pochodzenia zmarłych w podobozie Mintagu w Abiezi ustawiono 11 listopada 1999 r. Postawiono też krzyż upamiętniający zmarłych Białorusinów. Oba znaki pamięci zbudowano z inicjatywy mieszkańca Białorusi Jerzego Korzenieckiego.

Republika Komi,
rejon intiński, wieś Abieź

CMENTARZ SPECPOSIÓLKÓW NIŻNIAJA GŁUSZYCA I LOKSZOR

Osiedla specjalne, specposiołki, założono w celu rozmieszczenia obywateli polskich deportowanych w 1940 r. z terenów polskich przyłączonych w 1939 r. do ZSRS. Oba osiedla położone były w lesie, 10 km od siebie. Osiedleńcy specjalni pracowali głównie przy wyrębie lasu. Cmentarz urządzono w lesie iglastym na wzgórzu. Reżim osiedla specjalnego zniesiono po amnestii z 12 sierpnia 1941 r. Ostatnie rodziny polskie wyjechały w maju 1944 r., osiedla opustoszały. Według wspomnień okolicznego mieszkańca M.A. Rubcowa, w latach siedemdziesiątych na cmentarzu zachowały się jeszcze kopce i katolickie krzyże mogilne. Do dziś nie przetrwał żaden z nagrobków. Nie można ustalić ani liczby, ani wykazów imiennych osób pochowanych na cmentarzu. W czerwcu 2009 r. cmentarz został zbadany przez wyprawę uczniów szkół z miejscowości Mutnyj i Letka pod kierownictwem nauczyciela historii W.M. Masalcewa.

Republika Komi, rejon prituński

CMENTARZ SPECPOSIÓŁKA CZESJEL

Osiedle specjalne Czesjel zostało założone w 1930 r. przez „rozkułaczonych” chłopów z południowych regionów Rosji i obwodu witebskiego. Wśród nich byli również Polacy. W 1940 r. przez Czesjel przechodziły transporty obywateli polskich, tzw. osadników, deportowanych z terenów polskich przyłączonych w 1939 r. do ZSRS. Później przenoszono tu Polaków z innych specposiołków w tym rejonie. Przypuszczalnie w osadzie były dwa cmentarze – prawosławny i katolicki, nad rzeką Łowlą, w odległości około 500 m od osady. Po amnestii z 12 sierpnia 1941 r. Polacy stopniowo wyjechali. W połowie lat pięćdziesiątych specposiołek przestał istnieć, oba cmentarze pozostawione bez opieki niszczały. Miejsce pochówków zostało odnalezione i zbadane latem 2007 r. przez wyprawę uczniów szkoły średniej ze wsi Letka pod kierownictwem nauczyciela historii W. M. Masalcewa. Na jednym z grobów znaleziono drewniany krzyż katolicki z tabliczką w języku polskim: „...NSKI KAZIMIERZ 1869–1940”. W wyniku poszukiwań archiwalnych i rozmów z rdzenną ludnością historycy z dużym prawdopodobieństwem ustalili dane jednej z pochowanych tu osób: Kazimierza Gargulińskiego, syna Franciszka (1869–1940) – deportowanego Polaka, który zmarł podczas transportu w okolicach specposiołka Czesjel 14 sierpnia 1940 r. i został pochowany przez miejscowych Polaków na ich cmentarzu.

Republika Komi,
rejon prituński

«...NSKI KAZIMIERZ 1869–1940»

CMENTARZ SPECPOSIÓŁKA WIERCHNIAJA GŁUSZYCA

Republika Komi, rejon prituński

Specposiołek założono w celu rozmieszczenia obywateli polskich, tzw. osadników, deportowanych w 1940 r. z terenów polskich przyłączonych w 1939 r. do ZSRS – głównie z obwodu drohobyckiego. Znajdowała się tu komendantura obsługująca również osiedla specjalne Niżniaja Głuszycza i Loksor. Ostatnie rodziny polskie wyjechały w maju 1944 r. Na początku lat pięćdziesiątych osiedle opustoszało, budynki nie zachowały się. Cmentarz położony był w lesie iglastym na wysokim brzegu rzeki, w odległości około 1 km od dawnego specposiołka.

Obecnie groby zarosły trawą, nagrobki nie zachowały się. Nie ustalono liczby pochowanych tu osób. Miejsce, w którym był cmentarz, wskazał okoliczny mieszkaniec M.A. Rubcow. Według jego wspomnień, jeszcze w latach osiemdziesiątych było tu około 30 kopców mogilnych, stały krzyże katolickie. W 2008 r. cmentarz został zbadany przez wyprawę uczniów szkół z miejscowości Mutnyj i Letka pod kierownictwem nauczyciela W.M. Masalcewa.

POMNIK POLAKÓW – OFIAR OBOZÓW WORKUCKICH

W kopalniach workuckich pracowało wielu polskich więźniów. W 1939 r. przywieziono tu wziętych do niewoli żołnierzy Wojska Polskiego, w 1940 r. deportowanych z terenów polskich przyłączonych w 1939 r. do ZSRS, w latach 1944–1945 żołnierzy Armii Krajowej oraz członków innych organizacji podziemnych. Liczba Polaków w obozach w regionie workuckim wynosiła w różnych latach od 526 w 1944 r. do 2960 w 1952 r. Na terenie kopalni „Workutinskaja” (była kopalnia nr 4 Riecztagu) znajduje się cmentarz, na którym pochowani są m.in. więźniowie polscy.

Pomnik ustawiono przy wejściu do kopalni. Jest to dziewięćmetrowa stela w kształcie krzyża katolickiego. Pomnik został zbudowany z inicjatywy Stowarzyszenia Łagierników Żołnierzy Armii Krajowej oraz Stowarzyszenia „Memoriał” w Workucie. Autorami projektu są architekt z Workuty W.A. Troszyn i polski rzeźbiarz Bogusław Smyrski. Projekt sfinansowała Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa przy udziale Stowarzyszenia Łagierników Żołnierzy Armii Krajowej, przedsiębiorstw oraz administracji miasta Workuty. Uroczyste odsłonięcie pomnika odbyło się 30 sierpnia 1997 r.

Republika Komi,
workucki okręg
miejski

POMNIK ŻOŁNIERZY ARMII KRAJOWEJ – WIĘZNIÓW GUŁAGU

Pomnik ustawiono na miejscu dawnej miejscowości Rudnik – pierwszej osady w miejscu współczesnej Workuty. Obiekty przemysłowe, budynki mieszkalne i administracyjne w osadzie zostały zbudowane przez więźniów Uchtpieczłagu-Workutłagu.

Obecnie teren ten znajduje się w granicach miasta. Pomnik stanowi dokładną kopię steli przy wejściu do kopalni „Workutinskaja” – dziewięćmetrową konstrukcję w kształcie krzyża katolickiego. Na krzyżu umieszczono dwa medaliony: z wizerunkiem godła polskiego oraz herbu Stowarzyszenia Łagierników Żołnierzy Armii Krajowej. Pomnik wzniesiono z inicjatywy tego Stowarzyszenia oraz Stowarzyszenia „Memoriał” w Workucie. Autorami projektu są architekt z Workuty W.A. Troszyn i rzeźbiarz polski Bogusław Smyrski. Projekt został sfinansowany przez Radę Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa przy udziale Stowarzyszenia Łagierników Żołnierzy Armii Krajowej, przedsiębiorstw oraz administracji miasta Workuty. Uroczyste odsłonięcie pomnika odbyło się 30 sierpnia 1997 r.

Republika Komi, workucki okręg miejski

KRZYŻ PAMIĄTKOWY NA CMENTARZU DEPORTOWANYCH POLAKÓW W SPECPOSIOLKU WIETKA

W latach 1940–1941 w Wietce rozmieszczono około 300 rodzin polskich, tzw. osadników i uchodźców, wysiedlonych z terenów polskich przyłączonych w 1939 r. do ZSRS. Po amnestii z 12 sierpnia 1941 r. reżim osiedla specjalnego został zniesiony i w ciągu 1942 r. rodziny polskie wyjechały. Na cmentarzu specposiołka po 1942 r. nie grzebano. Według wspomnień miejscowej ludności, było tu około 200 krzyży nagrobnych. W latach siedemdziesiątych krzyże zostały zniszczone (zużyte na opał) przez robotników sezonowych.

Obecnie cmentarz porósł lasem, a jego granice są niemożliwe do ustalenia, kopce mogilne wyrównane. W 2002 r. cmentarz został zbadany przez wyprawę poszukiwawczą z Domu Twórczości Dziecięcej w Jemwie. Uczniowie ustawili na cmentarzu krzyż pamiątkowy.

Republika Komi,
rejon
kniażpogostski

Obwód tomski

POMNIK POLAKÓW – OFIAR REPRESJI STALINOWSKICH – W OBWODZIE TOMSKIM

Tomsk, pr. Lenina 42–44

Pomnik ustawiono na skwerze pamięci w Tomsku. Od lat dwudziestych do pięćdziesiątych XX w. tym miejscu znajdowało się wewnętrzne więzienie Wydziału Spraw Wewnętrznych, od lat dwudziestych do czterdziestych rozstrzeliwano tu więźniów.

Obecnie Miejsce Pamięci obejmuje kilka pomników. Inicjatorem oraz autorem projektu pomnika polskiego jest Wasilij Antonowicz Haniewicz, dyrektor Muzeum Historii Represji Politycznych „Wieżenie Śledcze NKWD” w Tomsku. Znak pamięci zbudowano ze środków Związku Sybiraków (Warszawa) oraz datków prywatnych. Uroczystość odsłonięcia odbyła się 28 maja 2004 r. Prawa do odsłonięcia pomnika udzielono najstarszej mieszkance miasta narodowości polskiej Józefie Uljanownie Romanczuk-Puchalskiej, której ojciec i bracia zostali rozstrzelani w latach Wielkiego Terroru. W 2010 r. na pomniku umieszczono medalion z wizerunkiem polskiego orła.

Pamięci Polaków ofiar stalinowskich represji na ziemi tomskiej w latach 1930–1956.

KRZYŻ KATOLICKI UPAMIĘTNIAJĄCY PROBOSZCZÓW PARAFII TOMSKIEJ

Tomsk, ul. Bakunina 4

Krzyż ustawiono pod ścianą kościoła Opieki Najświętszej Bogarodzicy Królowej Świętego Różańca. Upamiętnia proboszczów tomskiej parafii katolickiej, poczynawszy od utworzenia w 1816 r. Tomskiej Wspólnoty Katolickiej do zamknięcia świątyni w 1937 r. Za władzy sowieckiej wszyscy duchowni, którzy byli proboszczami parafii, zostali aresztowani, dwóch z nich rozstrzelano w czasie Wielkiego Terroru. Świątynię zwrócono parafii w 1990 r.

W 2011 r. nieznanymi darczyńcami ofiarował świątyni zabytkowy krzyż cmentarny, znaleziony przez niego na jednym ze starych cmentarzy katolickich w obwodzie tomskim, z życzeniem, aby służył on Kościołowi katolickiemu. Proboszcz parafii ks. Andrzej Duklewski zaproponował, aby krzyż uczynić wspólnym pomnikiem tomskich kapłanów. Krzyż został poświęcony 24 czerwca 2012 r. Obok znajduje się tablica z nazwiskami proboszczów oraz latami ich posługi.

Ja jestem zmartwychwstaniem i życiem, – rzecze Pan, – Kto we Mnie wierzy, choćby i umarł, żyć będzie...

Błagamy Cię, Panie, użycz wszystkim zmarłym sługom Twoim miejsca światła i pokoju, Ojczy nasz...

POMNIK POLAKÓW URODZONYCH I ZAMIESZKAŁYCH WE WSI POŁOZOWO – OFIAR OPERACJI POLSKIEJ NKWD

obwód tomski, rejon motczanowski

Wieś została założona przez osadników polskich pod koniec XIX w. W latach trzydziestych XX w. mieszkało tu około 500 osób, głównie Polaków. W 1938 r. na podstawie sfabrykowanego przez NKWD zarzutu o przynależności do Polskiej Organizacji Wojskowej aresztowano 33 mieszkańców Połozowa – 32 zostało rozstrzelanych, jedyna osoba, która uniknęła egzekucji, zmarła w obozie.

Pomnik zbudowano z inicjatywy rodziny Kosteckich, której niektórzy członkowie zostali rozstrzelani w ramach operacji polskiej NKWD. Pomysł poparli członkowie organizacji społecznych w Tomsku, w tym polskich, osoby urodzone we wsi, obecnie zamieszkałe w okolicznych miejscowościach i Tomsku, krewni rozstrzelanych oraz przedstawiciele władz rejonowych. Odstonienie pomnika odbyło się 26 sierpnia 2003 r. na cmentarzu nieistniejącej już wsi. Na tablicy pamiątkowej umieszczono wykaz nazwisk 33 zamordowanych mieszkańców Połozowa.

Polakom, mieszkańcom Ziemi Tomskiej,
zamęczonym przez NKWD w 1938 r.
– potomkowie i rodacy

POMNIK MIESZKAŃCÓW POLSKIEJ WSI BIAŁYSTOK

obwód tomski, rejon kriwoszeiński

Wieś została założona w 1898 r. przez Polaków, osadników z guberni grodzieńskiej i wileńskiej. W 1916 r. mieszkało tu ponad 500 osób i funkcjonował kościół katolicki św. Antoniego z Padwy. W latach 1937–1938, w ramach operacji polskiej NKWD, w Białymstoku aresztowano prawie wszystkich dorosłych mężczyzn, represje dotknęły również mieszkańców pobliskich wsi, urodzonych w Białymstoku. Większość rozstrzelano, pozostałych skazano na kary pozbawienia wolności.

Inicjatorem budowy pomnika mieszkańców wsi – ofiar sowieckiego terroru politycznego oraz poległych na froncie był Wasilij Antonowicz Haniewicz, urodzony w Białymstoku, który sporządził projekt i wykazy ofiar. Przygotowania do budowy pomnika trwały około 15 lat.

W pracach wzięły udział organizacje społeczne oraz władze rejonowe. Pomnik odstąpiono 21 czerwca 2003 r., a 2 lata później został zrekonstruowany i rozbudowany. Obecnie obejmuje krzyż katolicki oraz trzy stele z tablicami pamiątkowymi – wykazami imiennymi. Białostocki pomnik jest odbierany nie tylko jako wspólny znak upamiętniający mieszkańców wsi, lecz również jako znak pamięci o represjach wobec Polaków w obwodzie tomskim i poza jego granicami. W 1990 r. kościół św. Antoniego został przekazany nowo utworzonej wspólnoty katolickiej, a po zakończeniu rekonstrukcji w 1998 r. ponownie poświęcony.

Pamięci zamordowanych wskutek represji
stalінowskich mężczyzn wsi Białystok w latach
1937–1938...
Polska pamięta

Kraj Krasnojarski

TABLICA PAMIĄTKOWA NA BUDYNKU DAWNEGO POLSKIEGO DOMU DZIECKA

Kraj Krasnojarski, rejon minusiński,
wieś Mała Minusa

Tablica pamiątkowa na budynku administracji wiejskiej w Małej Minusie, gdzie w latach 1942–1946 mieścił się sierociniec dla dzieci polskich. W różnych okresach przebywało tu od 45 do 300 dzieci. Wiosną 1946 r. sierociniec zlikwidowano, a jego wychowanków repatriowano do Polski.

Znak pamięci ustawiono we wrześniu 2001 r. z inicjatywy byłego wychowanka domu dziecka – Boleśława Włodarczyka. W 2002 r. w Małej Minusie odbyło się spotkanie byłych wychowanków domu dziecka, którzy przyjechali z Polski.

W tym domu w latach 1943–1946 z inicjatywy rządu polskiego i przy życzliwości władzy radzieckiej znajdował się Dom Dziecka sierot polskich.

Żyjący w Polsce wychowankowie tego Domu Dziecka wyrażają władzom administracyjnym i mieszkańcom Małej Minusy podziękowanie za stworzenie warunków przetrwania jakże trudnego okresu w ich życiu i umożliwienie zachowania patriotycznych wartości.

Mała Minusa. Wrzesień 2001

POMNIK MATEK I DZIECI POLSKICH NA STARYM CMENTARZU W MINUSIŃSKU

Kraj Krasnojarski

Pomnik wzniesiono z inicjatywy i ze środków Jerzego Lewickiego. W 1940 r. rodzina Lewickich została deportowana z ziem polskich wcielonych do ZSRS, do rejonu minusińskiego. W 1940 r. w specjosiółku zmarła siostra Jerzego, a w 1944 r. w szpitalu koło Minusińska matka. W latach 1944–1946 Jerzy Lewicki przebywał w polskim sierocińcu we wsi Mała Minusa, następnie został repatriowany do Polski.

W 2004 r. Jerzy Lewicki przyjechał do Minusińska, by odnaleźć grób matki, lecz nie udało mu się ustalić dokładnej lokalizacji. W 2007 r. postawił wykonany według własnego projektu pomnik wszystkich matek i dzieci polskich na Starym Cmentarzu w Minusińsku, gdzie w latach czterdziestych chowano zmarłych w szpitalu miejskim. W marmurze wyrzeźbione zostały dwa krzyże katolickie – duży i mały, pamięci matki i siostry. W 2011 r. na pomniku umieszczono tabliczkę pamiątkową z nazwiskiem jego matki – Anieli Lewickiej.

Matkom Polkom
i dzieciom pochowanym w tej ziemi

ZNAK PAMIĘCI POŚWIĘCONY OBYWATELOM POLSKI ZMARŁYM W GUŁAGU NA TERENIE „GOLGOTY NORYLSKIEJ”

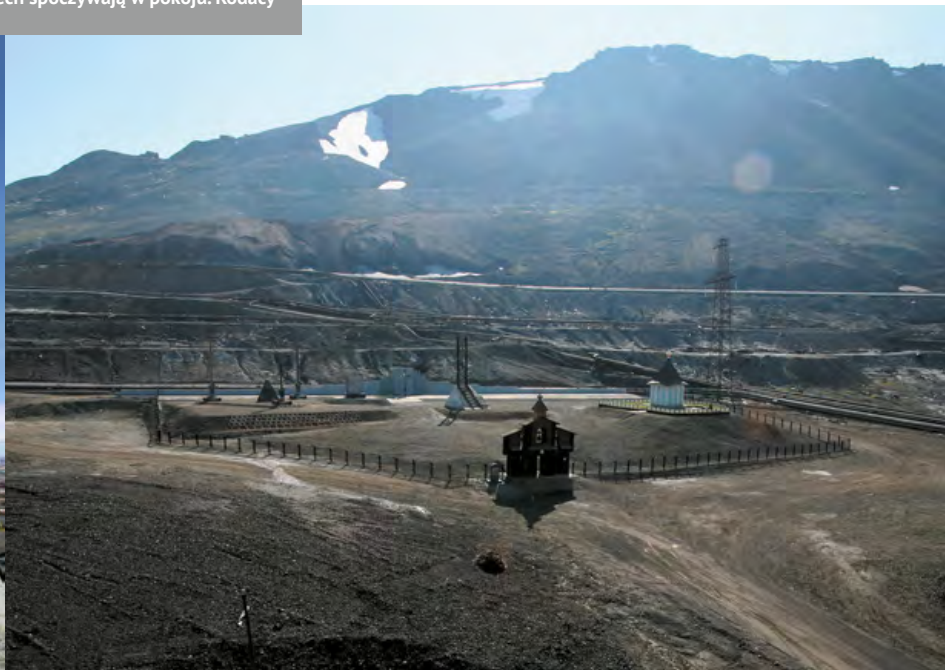
Norylsk, Kraj Krasnojarski

Pomnik znajduje się na terenie cmentarza-pomnika „Golgota Norylska” u stóp Góry Schmidta. Inicjatorem oraz jednym z fundatorów budowy był Jerzy Bijak, syn więźniarki Norilltagu. Pomnik odsłonięto w 1996 r. przy wsparciu Związku Sybiraków (Oddział Wojewódzki w Gdańsku), administracji miasta Norylsk oraz przedsiębiorstw norylskich. Autorem projektu jest architekt Stanisław Gierada. Kompozycję tworzą symboliczne tory kolejowe prowadzące do nieba. U podstawy umieszczono tablice pamiątkowe z tekstem w językach polskim i rosyjskim. W 2001 r. znak pamięci został zrekonstruowany, na jednym z boków umieszczono sześć tablic pamiątkowych z nazwiskami 92 więźniów polskich.

... A jeśli bym o nich zapomniał,
Ty Boże na niebie zapomnij o mnie.

Pamięci wszystkich Polaków, którzy pozostali
w tej ziemi. Niech spoczywają w pokoju. Rodacy

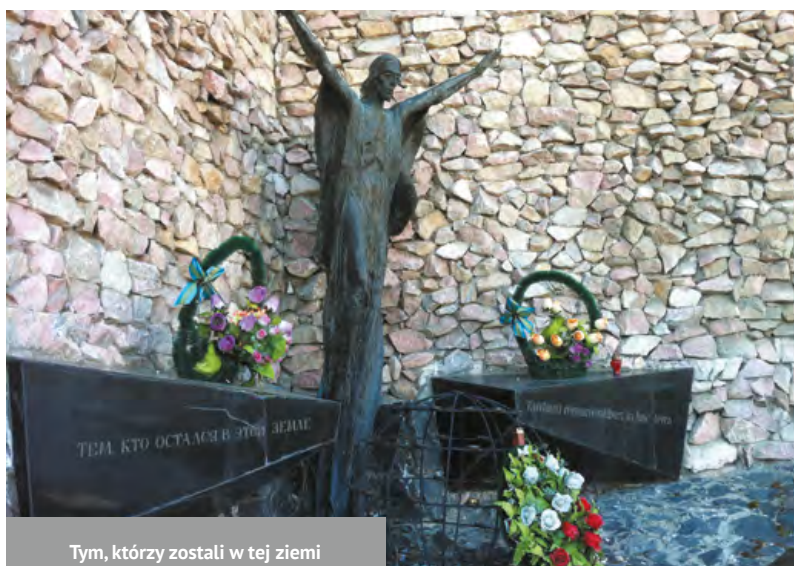

Obwód irkucki

KAPLICA POJEDNANIA I POKOJU – POMNIK OFIAR REPRESJI I DEPORTACJI

Irkuck, ul. Gribojedowa 110

Kaplica-pomnik koło katedry Niepokalanego Serca Najświętszej Marii Panny w Irkucku poświęcona jest pamięci ofiar represji i deportacji. Po obu stronach rzeźby Jezusa Chrystusa znajdują się stele z czarnego dolerytu z napisami w językach rosyjskim i łacińskim: „Tym, którzy pozostali w tej ziemi” oraz czternaście płyt z nazwami miejsc represji: Omsk, Tunka, Magadan, Kołyma, Nerczyńsk, Kara, Katyń, Norylsk, Jakuck, Barnauł, Irkuck, Brack, Usolje-Siberskoje, Władywostok, Karaganda, Karłag, Workuta. Pod płytami umieszczone są urny z ziemią z miejsc zbiorowych grobów więźniów. Autorem pomnika jest krakowski rzeźbiarz Wincenty Kućma. Katedrę, przy której znajduje się kaplica, zbudowano ze środków wspólnot katolickich z Krasnojarska, Władywostoku, Magadanu oraz Polski, Niemiec, Włoch i Słowacji. Katedra została poświęcona i otwarta we wrześniu 2000 r. Katedrę poświęcił kard. Kazimierz Świątek, który w latach 1945–1954 był więźniem obozów sowieckich.

Tym, którzy zostali w tej ziemi
Tantum remanetibus in hac terra

ZNAK PAMIĘCI POŚWIĘCONY MIESZKAŃCOM POLSKIEJ WSI WIERSZYNA

obwód irkucki, rejon bochański

Wieś Wierszyna została założona przez polskich osadników w 1910 r. W latach dwudziestych i trzydziestych zdecydowaną większość jej mieszkańców stanowili Polacy – ponad 100 rodzin. Mimo że pod koniec lat czterdziestych wieś utraciła swoją jednolitość narodowościową, mieszkańcy Wierszyny do dziś zachowali polski język, polskie tradycje i religię. Pomnik poświęcony jest jednemu z najmroczniejszych momentów w sowieckiej historii wsi. W ramach operacji polskiej NKWD w okresie od 3 listopada do 6 grudnia 1937 r. w Wierszynie aresztowano 30 osób: 29 mężczyzn i 1 kobietę. Jeden z aresztowanych zmarł podczas transportu, pozostali zostali rozstrzelani 19 lutego 1938 r. w Irkucku i pochowani w uroczysku Piwowaricha.

Znak pamięci, wzniesiony z inicjatywy członków Polskiego Stowarzyszenia Kulturalnego „Wisła” w Wierszynie (L.W. Wiżentas i G.S. Janaszek) oraz wicekonsula Rzeczypospolitej Polskiej w Irkucku W. Kowalskiego, został ustawiony na terenie kościoła św. Stanisława. Tablicę pamiątkową wykonano w Ostrowcu Świętokrzyskim z datków obywateli polskich. Uroczystość odsłonięcia odbyła się 18 czerwca 2006 r.

Matka Polaków – Polska nie zapomni swoich synów i córek
gdziekolwiek by nie żyli, pracowali, cierpieli i ginęli.
Pamięci rozstrzelanych przez NKWD w dniu 19 lutego 1938 r.
trzydziestu mieszkańców Wierszyny – zrehabilitowanych w 1957 r.
Niech spoczywają w pokoju! Cześć ich pamięci!
Rodacy

Altajski Kraj

POMNIK POLAKÓW – ZESŁAŃCÓW I OFIAR REPRESJI ZMARŁYCH NA ALTAJU

Pomnik Polaków – zesłańców i ofiar represji stalinowskich zmarłych na Altaju, został ustawiony na Cmentarzu Zarietzeńskim w Bijsku pod koniec lat osiemdziesiątych w miejscu wspólnego grobu z prochami Polaków zmarłych w latach 1940–1946. Podczas II wojny światowej do Bijska oraz rejonu bijskiego zesłano kilka tysięcy Polaków deportowanych z okupowanych przez ZSRS Kresów Wschodnich. Polaków zmarłych w Bijsku chowano na cmentarzu na obrzeżach miasta. Pod koniec lat pięćdziesiątych cmentarz został zlikwidowany, a w latach sześćdziesiątych zagospodarowany pod zabudowę mieszkalną. Pod koniec lat osiemdziesiątych znalezione szczątki przeniesiono do wspólnego grobu na Cmentarzu Zarietzeńskim. Rozporządzenie w sprawie przeniesienia szczątków oraz budowy pomnika wydał pod koniec lat osiemdziesiątych przywódca ZSRS Michaił Gorbaczow.

Początkowo na pomniku był napis: „Tutaj są pochowani obywatele Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej zmarli w Bijsku w czasie Wielkiej Wojny Ojczyźnianej w latach 1941–1945”. Jednocześnie obok postawiono pomnik Władysława Jaruzelskiego, ojca Wojciecha Jaruzelskiego. W 2003 r. z inicjatywy ks. Andrzeja Obuchowskiego, proboszcza parafii św. Jana Chrzciciela w Bijsku, pomnik zrekonstruowano i umieszczono na nim tablicę marmurową z nowym napisem. Sfinansowania prac dotyczących wykonania nowych tablic do obu pomników podjął się gen. Jaruzelski, który wziął również udział w przygotowaniu treści napisów. Coroczne uroczystości żałobne przy pomniku odbywają się w listopadzie.

Altajski Kraj, Bijsk, Cmentarz Zarietzeński

Pamięci Polaków – zesłańców
i ofiar represji stalinowskich, których
prochy spoczywają na Altaju.

Gdzie są ich groby, Polsko?
Gdzie ich nie ma! Ty wiesz
najlepiej i Bóg wie na niebie!

GRÓB SYMBOLICZNY WŁADYSŁAWA JARUZELSKIEGO

Pomnik Władysława Jaruzelskiego (1889–1942), ojca Wojciecha Jaruzelskiego, znajduje się na Cmentarzu Zarietzeńskim w Bijsku. W czerwcu 1941 r. Władysław Jaruzelski został aresztowany na Litwie, dokąd uciekł z rodziną z Polski po wybuchu II wojny światowej. Został osadzony w obozie w Rieszotach (Kraśląg), a rodzinę deportowano na Altaj do wsi Turoczak (w 200 km od Bijska). W 1942 r. został zwolniony z obozu i wrócił do rodziny przebywającej w Bijsku. Pracował jako koniuch w przetwórni ryb. Zmarł w szpitalu w Bijsku 4 czerwca 1942 r., został pochowany w katolickiej części Pokrowskiego Cmentarza Miejskiego. W latach pięćdziesiątych cmentarz został zamknięty i zlikwidowany, później w tym miejscu postawiono bloki mieszkalne. Dokładne miejsce pochówku W. Jaruzelskiego obecnie jest niemożliwe do ustalenia. Pod koniec lat osiemdziesiątych pomnik ustawiono na Cmentarzu Zarietzeńskim w Bijsku. Ufundował go syn – Wojciech Jaruzelski. W 2003 r. pomnik zrekonstruowano i umieszczono na nim nową tablicę pamiątkową.

Kraj Altajski, Bijsk, Cmentarz Zarietzeński

KRZYŻ UPAMIĘTNIAJĄCY ANNĘ KOSZYC ORAZ WSZYSTKICH POLAKÓW ZMARŁYCH NA ZESŁANIU W KRAJU AŁTAJSKIM

Osada wiejska położona jest w odległości 230 km na północny wschód od Bijska. W latach 1940–1946 rozmieszczono tu Polaków deportowanych z terenów polskich przyłączonych w 1939 r. do ZSRS. Osada nazywała się wówczas Pokrowskoje.

Obecnie na cmentarzu dawnego specposiółka zachowało się zaledwie 10 grobów polskich. W 2007 r. z inicjatywy Ireny Butoki, mieszkanki Szczecinka, postawiono tu krzyż upamiętniający jej matkę – Annę Koszyc, oraz wszystkich Polaków osadzonych we wsi Pokrowskoje, którzy zmarli na zesłaniu. U podstawy krzyża umieszczono dwie tablice marmurowe z napisami pamiątkowymi. Na jednej z nich znajduje się wykaz ośmiu pochowanych tu osób, których nazwiska zapamiętała Irena Butoka: Anna Koszyc (l. 38), pani Czartkiewicz (l. 80), Franciszek Mieczkowski (l. 35), Regina Czartkiewicz (l. 9), Zuzanna Czartkiewicz (l. 3), Jadwiga Czartkiewicz (l. 3), Stanisław i Marysia Arciuchowie – niemowlęta.

Latem 2008 r. cmentarz został uporządkowany przez licealistów z Wrocławia w ramach projektu wolontariatu „Syberia-2009”.

Kraj Ałtajski,
rejon krasnoszczokiński, wieś Kujbyszewo

W hołdzie kochanej mamie Annie Koszyc i spoczywającym na tym cmentarzu polskim zesłańcom w latach 1941–1946, by zachować od zapomnienia. Córki: Ewelina i Irena

CMENTARZ POLSKI W OSADZIE CZERWIANKA

Osada dla zesłanych Polaków, która obecnie już nie istnieje, znajdowała się w głębi tajgi. Polska część cmentarza z kopcami mogiłnymi została zniszczona, gdy rzeka przerwała tamę, teren stopniowo porósł trawą. Wiadomo, że na cmentarzu został pochowany brat pani R. Fedzin z Anglii. Na jej prośbę w 2005 r. opuszczony cmentarz odwiedził ks. Andrzej Obuchowski, proboszcz parafii rzymskokatolickiej św. Jana Chrzyciela w Bijsku.

Kraj Ałtajski, rejon zonalny

POLSKA CZĘŚĆ CMENTARZA WE WSI SOŁONIESZNOJE

Wieś znajduje się około 150 km od Bijska. Na początku lat czterdziestych deportowano tu Polaków, później mieścił się tu punkt rekrutacyjny Armii Andersa. Cmentarz, gdzie chowano zmarłych zesłańców polskich, znajduje się na łagodnym wzgórzu. Groby pokryte są wieloletnimi warstwami opadłych liści i obecnie odnalezienie ich jest niemożliwe. Znane są dane pochowanej tu polskiej zesłanki Haliny Zaręby. Na prośbę jej córki Heleny Sidorczuk ks. Andrzej Obuchowski, proboszcz parafii rzymskokatolickiej św. Jana Chrzyciela w Bijsku, odwiedził Sołonesznoje w 2005 r. i zrobił zdjęcia zaniedbanego cmentarza.

Kraj Ałtajski, rejon sołoneszeński, wieś Sołonesznoje

TABLICA PAMIĄTKOWA NA SYMBOLICZNYM GROBIE KATARZYNY I JÓZEFA PODGÓRSKICH

Kraj Altajski, rejon troicki, wieś Zagajnowo

We wsi Zagajnowo w latach 1940–1946 przebywali Polacy deportowani z polskich terenów przyłączonych do ZSRS w 1939 r. Zagajnowo było wtedy dużą wsią liczącą 7000 osób – mieszkali tu Polacy, Rosjanie, Ukraińcy. Na miejscowym cmentarzu wydzielono polską część, gdzie pochowano kilkudziesięciu zmarłych. Po wyjeździe pozostałych Polaków groby ich krewnych stopniowo niszczały.

W 2007 r. z Oleśnicy do Zagajnowa przyjechała Teresa, żona Jana Podgórskiego, który będąc dzieckiem, został zesłany do Zagajnowa, gdzie zmarli jego rodzice Katarzyna i Józef Podgórsy. Na polskiej części wiejskiego cmentarza Teresa, na prośbę męża, urządziła symboliczny grób jego krewnych.

SłP Katarzyna i Józef Podgórski. Zestany na Sybir 10.02.1940 † 10.10.43. Żył 30 lat
W krainie Ducha – nie ma zapomnienia...

CMENTARZ POLSKI DAWNEGO SPECPOSIOŁKA JUŻNYJ

Kraj Altajski, rejon troicki

Osada Jużnyj położona była nad rzeką Ob w rejonie troickim w Kraju Altajskim, 130 km na północny wschód od Bijska. Do początku lat czterdziestych mieszkali tu „rozkułaczeni” chłopi z Ukrainy i Rosji. W 1941 r. skierowano tu Polaków wysiedlonych z terenów polskich przyłączonych w 1939 r. do ZSRS. Przygotowano dla nich osobne baraki w odległości 2 km od Jużnoje. W czasie pierwszej zimy wiele osób zmarło z wycieńczenia. Miejscowe władze przeznaczyły niewielką działkę (około 6 arów) na obrzeżu osady na cmentarz polski. Postawiono tu wysoki drewniany krzyż – wspólny dla wszystkich zmarłych. Polacy chowali swoich krewnych bez trumien, miejsce pochówku zaznaczali niewielkimi drewnianymi krzyżami, na których nie było tabliczek z nazwiskami. Po amnestii z 12 sierpnia 1941 r. Polacy stopniowo wyjeżdżali, ostatni opuścili to miejsce w 1946 r. Cmentarz pozostawiono bez opieki. Później osada przestała istnieć. Obecnie teren ten zarósł lasem.

W latach 2005–2008 cmentarz uporządkowano. Członkowie wyprawy, zorganizowanej przez Polonię w Bijsku, oczyścili około 40 porośniętych trawą kopców mogiłnych, na 22 z nich postawili nowe krzyże, odbudowali ogrodzenie cmentarza. Zachowany centralny krzyż umieszczono na cementowej podstawie, przy której w 2007 r. ustawiono głaz z tablicą pamiątkową z marmuru, którą uczestnicy wyprawy przywieźli z Bijska. Tablicę wykonano na zamówienie Katarzyny Strączak-Augustyn z Polski, której matka zmarła w specposiołku Jużnoje. Ks. Andrzej Obuchowski, proboszcz parafii rzymskokatolickiej św. Jana Chrzciciela w Bijsku, odprawił na cmentarzu mszę żałobną.

Tutaj w latach 1940–46 żyli i pracowali zesłańcy z Polski. Bogu polecamy tutaj pochowanych

„Tych miejsc nie byłoby, gdyby mieszkańcy wiosek i miasteczek nie dbali o pomniki, nie podtrzymywali pamięci. Pamięć nie sprowadza się do znaku kamienia czy krzyża. Pamięć – to przede wszystkim to, co żyje w ludzkich sercach i umysłach. Jednym z zadań tej wystawy jest ukazanie, jak wiele takich miejsc znajduje się w Rosji i jak wielu ludzi jest z nimi związanych, utrzymując je w ładzie i porządku”.

Piotr Marciniak, konsul generalny
Rzeczypospolitej Polskiej w Sankt Petersburgu

*Z wystąpienia na otwarciu wystawy w Państwowym
Muzeum Historii Politycznej Rosji, 30 października 2013 r.*

НАУЧНО-ИНФОРМАЦИОННЫЙ ЦЕНТР
МЕМОРИАЛ
Санкт-Петербург

www.gulagmuseum.org

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

